

ISSN 1392–1681

**LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ TEORIJŲ
IR PRAKTIKOS KRYŽKELĖJE***

NORTAUTAS STATKUS, KĘSTUTIS PAULAUSKAS

2004 metais Lietuva įstojo į ES ir NATO – pasiekė du nuo nepriklausomybės atkūrimo svarbiausius užsienio politikos tikslus. Tačiau šalis dar turi įtvirtinti savo padėtį ir statusą euroatlantinėje liberalių demokratijų bendrijoje. Mūsų valstybė po įstojimo į tarptautines organizacijas susiduria su daug sudėtingesnėmis problemomis, kurių sprendimas iš esmės neturi aiškiai nubrėžtų gairių ir nustatytų grafikų. Sunku prognozuoti iššūkius Lietuvos užsienio ir saugumo politikai dinamiškoje globalioje ir Europos strateginėje aplinkoje, kurią geriausiai apibūdina nesilpstanti transatlantiinių santykių įtampa, Rusijos balansavimas tarp reimperizacijos ir dezintegracijos bei besitęsiantis vidinis politinis ir ekonominis ES sąstingis.

Nortautas Statkus – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas, daktaras (el. paštas: nortas@takas.lt).

Kęstutis Paulauskas – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas (el. paštas: kestis@mail.lt).

© Nortautas Statkus, 2006

© Kęstutis Paulauskas, 2006

Straipsnis įteiktas redakcijai 2006 m. kovo 6 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2006 m. gegužės 22 d.

* Autoriai dėkoja už kritines pastabas ir vertingus patarimus rengiant šį straipsnį Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto direktoriui prof. dr. Raimundui Lopatai, Lietuvos istorijos instituto XX amžiaus istorijos skyriaus vedėjui doc. dr. Česlovui Laurinavičiui, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Europos departamento direktoriaus pavaduotojui Vidmantui Purliui.

Atsisirdami nuo dabartinės racionalizmo ir reflektvizmo priešpriešos tarptautinių santykių disciplinoje analizės, straipsnio autoriai nuosekliai nagrinėja ir lygina Lietuvos užsienio ir saugumo politikos alternatyvas bei bando ieškoti abiejų požiūrių sintezės, kuri leistų sustiprinti valstybės padėtį savo regione, Europoje ir pasaulyje, galimybių.

Straipsnyje daroma išvada, kad mažajai valstybei pasirinkti tarptautinėje arenoje yra sudėtingiau nei perša abi tarptautiniuose santykiuose konkuruojančios paradigmos – nors pasaulinė politika iš esmės tampa vis labiau postmoderni, daugelis jos subjektų dar veikia pagal modernios geopolitikos imperatyvus. Todėl, autorių nuomone, Lietuvos užsienio politikos formuotojai turėtų, *kai galima*, „žaisti“ pagal postmodernios politikos taisykles, tačiau visada prisiminti geopolitiką, *kai būtina*.

Straipsnyje, remiantis teorine realistinio ir konstruktyvistinio požiūrio į užsienio politiką sinteze, teigiama, kad Lietuvos euroatlantizmas neturėtų nustelbti visų kitų visuomenės interesų bei problemų, nes narystė ES Lietuvos visuomenės gyvenimui turi daug labiau jaučiamų ir ilgalaikių padarinių, kitaip nei narystė NATO ar santykiai su JAV. Europos politikoje Lietuva turi internalizuoti ES kaip savo korporatyvinės tapatybės dalį ir žvelgti į Europą ne kaip į politikos *objektą*, bet suvokti, kad Lietuva pati yra Europos politikos *subjektas* – *neatskiriama* Europos kolektyvinės tapatybės dalis, ir efektyviai prisidėti prie paneuropinės politikos formavimo.

Ivadas

Lietuvos politologai ir ypač tarptautinių santykių, užsienio politikos ekspertai bei apžvalgininkai viešajame diskurse dažnai yra kaltinami mokslškumo, teorinio savo pateikiamos analizės pagrindimo stoka. Problema iš tikrųjų yra dvejopa. Pirma, lietuviškieji „tarptautiniai santykiai“ labai sunkiai skinasi kelią į tarptautinius vandenis. Lietuvos autorių publikacijos pagrindiniuose tarptautiniams santykiams skirtuose leidiniuose pasirodo labai retai. Nors lietuvių politologai vis labiau įsitraukia į Europos tarptautinių santykių disciplinos diskursą, tai vyksta vis dar labai ribotai. To priežastys yra pakankamai objektyvios – išteklių stoka ir kalbų barjeras neleidžia būti išgirstiems ir patraukti kitų Europos valstybių ar juolab JAV dėmesio. Antra, pati tarptautinių santykių disciplina yra fragmentuota: yra ryškių schizmų tiek tarp amerikietiškosios ir europietiškosios tarptautinių santykių tradicijų, tiek tarp atskirų teorinių paradigimų. Šios schizmos nelei-

džia tarptautiniams santykiams priartėti prie „normalaus mokslo“ statuso, todėl kritikų kaltinimai disciplinai dėl beletristinės ar astrologinės jos prigimties neretai yra pagrįsti.

Šio straipsnio autoriai taip pat ėmėsi gana avantiūristiškos užduoties – glaustai apžvelgti svarbiausius dabartinės tarptautinių santykių disciplinos būklės aspektus ir šiame kontekste įvertinti Lietuvos užsienio politikos analizę bei praktiką. Šį tikslą atspindi straipsnio struktūra. Pirmojoje dalyje autoriai pakaitomis nagrinėja pagrindinius šiuo metu disciplinoje dominuojančių paradigmu – racionalizmo ir konstruktyvizmo – postulus. Antrojoje dalyje autoriai, prijaunčiantys skirtingoms mokykloms, tarpusavyje polemizuoja dėl galimų Lietuvos užsienio politikos alternatyvų ir, remdamiesi skirtingomis teorinėmis prielaidomis, siūlo Lietuvai atitinkamas elgesio tarptautinėje politikoje rekomendacijas.

Lietuva, įstojusi į ES ir NATO, pasiekė du nuo nepriklausomybės laikų svarbiausius užsienio politikos tikslus. Natūraliai iškilo būtinybė peržiūrėti ir atnaujinti užsienio politikos gaires bei kryptis. Iš dalies pakitusią Lietuvos užsienio politikos viziją bei misiją atspindi 2004 m. Lietuvos politinio elito dalies suformuluota vadinamoji „Naujosios Lietuvos užsienio politikos“ samprata¹.

Naujosios Lietuvos užsienio politikos viziją detalizavo Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija. Pagrindinė jos nuostata yra tokia – Lietuva turi tapti regiono lydere. Iš esmės tai reikštų Lietuvos pastangas „(...) tapti aktyvia, matoma pasaulyje ir įtakinga regione valstybe; (...) pasinaudoti visomis narystės Europos Sąjungoje bei NATO teikiamomis galimybėmis ir ištekliais, kad per įmanomai trumpesnę laiką Lietuva taptų saugia, klestinčia, konkurencinga, modernios ekonomikos valstybe; (...) aktyviai dalyvauti kuriant ir įgyvendinant Europos Sąjungos politiką, stiprinti Europos Sąjungos ekonominę bei socialinę darną ir pasaulinę įtaką“². Taip pat būtina paminėti Lietuvos politinių partijų susitarimą dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais, kuris iš esmės pakartoja svarbiausias minėtų dokumentų mintis dėl siekiamybės Lietuvai tapti „ak-

tyviu ir patraukliu tarpregioninio bendradarbiavimo centru, skleidžiančiu euroatlantines vertybes, tolerancijos ir bendradarbiavimo dvasią, jungiančiu kultūras ir civilizacijas“³. Šis dokumentas taip pat siek tiek detalizuoja būdus, kaip pasiekti „Naujosios Lietuvos užsienio politikos“ tikslus, pavyzdžiui, „Įtvirtinti Lietuvą NATO, Europos Sąjungoje ir kitose tarptautinėse struktūrose, užtikrinti visavertę ir aktyvų Lietuvos dalyvavimą priimant svarbiausius šių struktūrų sprendimus. Išnaudoti Lietuvos geografinius, istorinius ir kultūrinius ypatumus, išplėtoti geros kaimynystės patirtį. Sustiprinti NATO ir Europos Sąjungos tarptautinį vaidmenį, užtikrinti euroatlantinių struktūrų efektyvumą, skatinti euroatlantinį bendradarbiavimą ir euroatlantinių vertybių sklaidą“. Susitarimas taip pat numato kai kuriuos konkrečius uždavinius 2004-2008 metams, pavyzdžiui, spartus Sutarties dėl Europos konstitucijos ratifikavimas, skubus prisijungimas prie Ekonominės ir pinigų sąjungos bei Šengeno erdvės, prisitaikymas prie ES standartų, Lietuvos pirmininkavimas ESBO 2010 metais ir narys-tė Jungtinių Tautų Saugumo Taryboje 2014-2015 metais⁴.

Tačiau tiek akademinėje bendruomenėje, tiek platesnėje viešosiose diskusijose tokios vizijos įgyvendinimo galimybės nebuvo detaliau išnagrinėtos. Juolab nebuvo kritiškai įvertintos racionalistiniu determinizmu grindžiamos šių nuostatų prielaidos ar aptarta alternatyvios užsienio politikos galimybė. Straipsnio autorių nuomone, nuoseklus Lietuvos užsienio politikos teorinių prielaidų aptarimas galėtų atskleisti naudingų išvalgų praktinei Lietuvos užsienio politikai po įstojimo į NATO ir ES.

1. Šiuolaikinė tarptautinių santykių teorija: racionalizmo ir konstruktyvizmo ginčas

Realistai, o vėliau neorealistai ilgą laiką buvo savotiški tarptautinių santykių teorijos diktatoriai. Būtent jie sprendavo, kokia yra tarptautinių santykių prigimtis, koks yra „suvereniteto“, „saugumo“, „intereso“ ir kitų pagrindinių koncepcijų turinys. Bet kurie kritiniai požiū-

riai likdavo disciplinos paraštėse: jie ne tik neturėjo jokių galimybių veikti valstybių politiką, bet ir negalėjo prasimušti net į pagrindinius tarptautinių santykių žurnalus⁵. Šaltojo karo pabaiga sudavė žeminantį smūgį neorealismui citadelei. Šaltojo karo „saugumo dilema“ buvo pagrindinių neorealizmo tezių šaltinis, tačiau neorealistai ne tik nenumatė šio karo pabaigos: jie negalėjo jos paaiškinti net post factum⁶ ir net jam pasibaigus toliau darė visiškai klaidingas ateities prognozes⁷. Šaltojo karo pabaiga taip sukompromitavo neorealizmą, kad kai kurie jo apologetai ėmė desperatiškai klausti: „Ar kas nors dar tebėra neorealistas?“⁸

Kartu su šaltojo karo pabaiga iš esmės pasikeitė ir fronto linija tarp pagrindinių teorinių srovių – 1970–1980-aisiais „didieji debatai“ vyko tarp realizmo, liberalizmo ir marksizmo, o nuo 1990-ųjų debatai vyksta tarp racionalizmo, konstruktyvizmo ir reflektivyvizmo (žr. lentelę).

Racionalizmo metateorija tarptautiniuose santykiuose susiformavo įvykus tam, ką O. Wæveris pavadino „neo-neosinteze“ (t. y. visišku neorealizmo ir neoliberalizmo supanašėjimu ir susiliejinimu)⁹. Realiz-

Lentelė. Trys tarptautinių santykių paradigmos (metateorijos)

	Racionalizmas	Konstruktyvizmas	Reflektivyvizmas
Ontologinis pagrindas	Tikrov yra materialiai ir objektyvi	Tikrov yra socialin ir intersubjektyvi	
Epistemologinis pagrindas	Pozityvizmas – tikrov galima moksliskai ištirti		Postpozityvizmas (diskurso analiz)
Fakto ir id jos santykis	Materialieji veiksniai yra svarbiausi, id jos yra antraeil s svarbos	Id jos yra neat-siejamos nuo material j veiksn , kurie egzistuoja nepriklausomai nuo apibr žimo	Id jos yra svarbiausia, materialieji veiksniai yra beprasmiai už diskurso rib
Strukt ros ir veik jo santykis	Strukt ra lemia veik j veiksmus	Strukt r ir veik jus sieja abipusis ryšys	Strukt ra yra veik j veiksm padarinys

mas perėmė kai kuriuos neoliberalizmo postulatus, tačiau iš esmės absorbavo neoliberalizmą kaip tokį. Galima sakyti, kad šiuo metu realistinės teorijos ir dominuoja racionalizmo paradigmoje. Racionalizmas remiasi materialistine ontologija ir pozityvistine epistemologija. Tikrovė yra reali, materialinė ir nuo stebėtojo iš esmės nepriklauso. Tai leidžia aiškiai atskirti faktus nuo idėjų, vertybinio vertinimo ir juos objektyviai, mokliškai ištirti. Struktūros-veikėjo santykio problemą racionalizmas vienareikšmiškai sprendžia holizmo naudai: struktūriniai veiksniai lemia veikėjų elgesį.

Reflektyvumą kaip legitimiją ir lygiavertę racionalizmui tarptautinių santykių prieigą Tarptautiniu studijų asociacija pripažino 1988 metais¹⁰. Reflektyvumas apima daugybę mokyklų – postmodernizmą, feminizmą, kritines teorijas, normatyvines teorijas, radikalias konstruktivizmo kryptis ir kt. Visas jas sieja griežtas racionalizmo prielaidų atmetimas. Tikrovės prigimtis yra socialinė, subjektyvi, jos negalima atskirti nuo stebėtojo ir mokliškai ištyrinėti. Faktų neįmanoma atskirti nuo vertybinio jų vertinimo. Anot Anaëes Nin, „mes matome dalykus ne tokius, kokie jie yra, bet tokius, kokie esame mes“¹¹. Reflektyvistai struktūros-veikėjo santykyje aiškia pirmenybę atiduoda metodologiniam individualizmui – bet kuri struktūra yra veikėjų pasirinkimo padarinys, todėl individų valia gali būti keičiama.

Pagaliau „minkštojo“ konstruktivizmo atstovai bando įsitvirtinti kaip tarpinė prieiga¹², susiejanti socialinę reflektyvizmo ontologiją su pozityvistine racionalizmo epistemologija, tačiau šis siekis daro konstruktivizmą pažeidžiamą abiejų pusių kritikos. Skirtingai nei reflektyvistai, konstruktivistai teigia, kad tikrovė egzistuoja nepriklausomai nuo stebėtojo, tačiau jie sutinka, kad reikšmę jai gali suteikti tik sociumas. Tarp fakto ir idėjos egzistuoja abipusis ryšys: jeigu nebūtų stebėjimo objekto, visuomenė negalėtų jam suteikti jokios reikšmės, ir atvirkščiai – objektas bus bereikšmis, jeigu visuomenės nariai nesuteiks jam intersubjektyvios (t. y. visų pripažįstamos, sutartinės) reikšmės. Šiam abipusiam ryšiui išreikšti konstruktivistai ėmė vartoti „socialinio fakto“ sąvoka. Nors tikrovė yra nuolat socialiai konstruojama

ir rekonstruojama, tai nereiškia, kad jos neįmanoma tirti mokslinėmis priemonėmis, ieškoti ir rasti priežastinių ryšių tarp įvairių socialinių faktų. Tarp struktūros ir veikėjo egzistuoja abipusis ryšys: viena vertus, individai „socialiai konstruoja“ struktūras, kita vertus, struktūros lemia veikėjų „identitetą“ ir taip riboja jų pasirinkimus užsienio politikoje.

Taigi pirmas svarbus „teorinis pasirinkimas“ bet kurios šalies užsienio politikos formuotojui yra atsakyti į klausimą, kuo remiasi ši užsienio politika: pragmatiniais nacionaliniais interesais ar (ir) vertybėmis egzistuojančiose kolektyvinėse valstybėse ir nacionalinėje tapatybėje. Jei atsakymas yra nacionaliniai interesai, tai tada dar lieka nelengvas uždavinys nustatyti jų realizavimo prioritetus ir būdus, o jei atsakymas yra identitetas, tai reikia nurodyti tas siektinas vertybes.

2. Teorijos ir praktikos kryžkelė: valstybių užsienio politikos prieštaringos rekomendacijos

Dabartinis tarptautinių santykių teorijos ir praktikos santykio *status quo* nėra itin daug žadantis. Realistų teorijos yra sukėlusios daugiau tarptautinių santykių problemų, nei jų išsprendusios, o reflektivistai nori pakeisti tarptautinių santykių prigimtį iš pagrindų, bet nežino kaip. A. Wendto ir jo sekėjų bandymas mesti iššūkį racionalistams jų pačių pozityvizmo citadelėje dar neatvedė prie esminio perversmo tarptautinių santykių teorijos hierarchijoje. Jie sugebėjo gražinti normatyvinio aspekto svarbą į tarptautinius santykius, tačiau „aukštoji“ politika ir toliau vyksta pagal realistų pasiūlytas taisykles. Kita vertus, realizmas nepateikia vienareikšmiškų rekomendacijų, kokią užsienio politiką turi įgyvendinti valstybės.

Šioje paradigmoje išsiskiria keletas konkuruojančių požiūrių, kurie akcentuoja skirtingus dalykus. Visų pirma paminėtinas neorealismą ir neoklasikinių realistų požiūrio į *status quo* ir revizionistines valstybes skirtumas¹³. Pirmieji tikina, kad tarptautinėje arenoje domi-

nuoja *status quo* valstybės ir todėl visos valstybės turi siekti saugumo palaikydamos esamą galios pusiausvyrą, nes tai garantuotų jų ir visos tarptautinės sistemos stabilumą¹⁴. Kitaip suformulavus šią neorealistų rekomendaciją, **valstybė turėtų balansuoti prieš hegemoną, jei jis kelia grėsmę sistemos stabilumui, ir balansuoti prieš revizionistines valstybes, jei jos grasosi susilpninti sistemos hegemoną**. O neoklasiikiniai, „puolantieji“ realistai teigia, kad **valstybė turi siekti daugiau galios**, nekreipdama dėmesio, ar tai kuria, ar griaua galių pusiausvyrą, nes tik taip ji užsitikrins ir savo saugumą¹⁵.

Antra, įvairios realizmo teorijos nurodo skirtingus agresyvų valstybių elgesį skatinančius veiksnius. Viena vertus, manoma, kad jų lemia anarchija. Šiuo atveju neorealizmas teigia, kad valstybė nepriklausomai nuo to, kiek turi galios, bus linkusi balansuoti, nes įtaką valstybių elgesiui daro anarchinė tarptautinė sistema. Valstybės imasi ekspansionistinės politikos, kai pajunta grėsmę ir ją vykdo prieš joms grėsmę keliančias valstybes, t. y. kai priverčiamos tai daryti, nes nesant grėsmės tokia užsienio politika nepasiteisina – kitos valstybės imsis balansuoti, o ne šliesis prie jų.

Kita vertus, agresyvus valstybių elgesys gali būti pateisinamas jų vidaus veiksniais: santykiai tarp valstybių priklauso nuo jų turimos galios. Jei valstybė turi daugiau galios nei kitos, ji bus linkusi ją dar labiau didinti. O vienai valstybei įgijus daugiau galios, tai sieks padaryti ir kita. Kadangi nė viena valstybė negali tiksliai žinoti savo priešininkės pajėgumų, varžymasis tarp jų peraugs į nuolatinę galios didinimą, o šis gali virsti atvira konfrontacija. Valstybė, nepajėgianti varžytis, gali pasiduoti stipresnei arba būti nugalėta vykstant konkurencijai¹⁶.

Galiausiai rekomendacijos, kokią užsienio politiką valstybei geriausia įgyvendinti, priklauso nuo jos galios ir statuso tarptautinėje arenoje. R. L. Schwelleris išskyrė stiprias ir silpnas *status quo* ir stiprias arba silpnas revizionistines valstybes¹⁷. Apskritai galima išskirti mažąsias valstybes, vidutines, didžiąsias ir hegemonus.

Mažosios valstybės yra *status quo* valstybės, kurios pirmiausia rūpinasi savo saugumo užtikrinimu. Kad galėtų išvengti (apriboti) didžių-

jų galių kontrolės, jos pačios turi turėti galios, kurios įgyjama prisišliėjus prie vienu ar kitu stipresnių valstybių. **Tokia silpna status quo valstybė imasi strateginio pasidavimo strategijos, t. y. prisišlieja tam, kad nuramintų revizionistą arba prisišlieja prie status quo valstybių, kad taip užsitikrintų saugumą prieš revizionistus**¹⁸. Mažosios valstybės gali pasinaudoti derėjimosi taktikomis, siekdamos sau palankesnių susitarimų. Tačiau kadangi jų ištekčiai (tai, ką jos gali pasiūlyti derybose) yra riboti, joms belieka prisišlieti siūlant savo palankumą mainais tikintis išlaikyti autonomiją. Galiausiai, kaip pažymėjo H. Morgenthau, valstybės nepriklausomybė priklausys nuo to, prie ko – revizionistų ar status quo – ji prisišlies¹⁹. Mažosios valstybės dalyvavimas galios pusiausvyros sistemoje naudingas jau vien tuo, kad ji neatsiduria nuošalyje, o dalyvauja tarptautinėje arenoje vykstančiuose procesuose. Kita vertus, mažosios valstybės dalyvavimas galios pusiausvyros žaidimuose yra rizikingas, kadangi gali būti jai pražūtingas, jei ji „neteisingai“ pasirinks.

Vidutinės valstybės taip pat linkusios vykdyti prisišliejimo politiką, veikti per tarptautinius institucinius darinius. Vidutinė valstybė gali nuspręsti prisišlieti ne tiek tam, kad užsitikrintų saugumą, o visų pirma tam, kad gautų dalį naudos iš revizionisto vykdomos politikos²⁰.

Didžiosios valstybės aktyviai įsitraukia į balansavimo politiką tiek formuojant galios, tiek grėsmės ar interesų pusiausvyros darinius. Būtent jos yra įvairių sąjungų, į kurias įtraukia ir mažesnes valstybes ir taip kuria sau palankius regioninius darinius, iniciatorės. Siekdamos įgyti tiek galios, kad galėtų kontroliuoti kitas valstybes, jos gali imtis ir aktyvios ekspansionistinės politikos. Tačiau didžiosioms galioms sudarant sąjungas nebūtinai dominuoja balansavimo strategija, kai atsižvelgiama tik į kintančius galios skirtumus. Didžiosios galios linkusios prisišlieti (sudaryti sąjungą su hegemonu), jei mano, kad turi bendrų interesų (pvz., Jungtinė Karalystė po Antrojo pasaulinio karo)²¹.

Tarptautinės sistemos *hegemonas* visų pirma siekia pasirodyti kaip nekelianti grėsmės valstybė, o kartu ir panaši (savo interesais, sie-

kiais) į kitas valstybes, kurias siekia kontroliuoti. Jis turi įtikinti *status quo* valstybes, kad jų saugumui nekeliama grėsmė, o revizionistines – kad jos nėra pajėgios pasipriešinti hegemonui. Tačiau tuo pat metu hegemonas smarkiai didina savo galią, norėdamas kontroliuoti kitas valstybes. Galios ir įtakos tarptautinėje arenoje didinimą ypač akcentuoja „puolantieji“ realistai, pasak kurių būti hegemonu yra geidžiausias valstybės statusas: jis garantuoja saugumą, kadangi mažesnės valstybės, siekdamos naudos sau, šliesis prie hegemono, o didžiosios, neturėdamos pakankamai galios, nedrįs jam mesti iššūkio. Nors tikimybės, kad kitos valstybės bandys sukurti atsvarą hegemonui, kuris potencialiai kelia grėsmę kitų interesams, atmesti taip pat negalima.

Konstruktivistų „politinė“ darbotvarkė turi stiprų normatyvinę pagrindą – siekti problemų „desaugumizavimo“, tai yra jų gražinimo į normalią politiką. Tiesa, konstruktivistai visiškai neatmeta prielaidos, jog tam tikrais atvejais kai kurias problemas yra būtina „saugumizuoti“, kad į jas būtų atkreiptas visuomenės dėmesys (pvz., Darfuro krizė). Kai kurie konstruktivistai tokiems atvejams apibūdinti naudoja „pozityvaus saugumizavimo“ koncepciją. Tuo pat metu ima ryškėti ir konstruktivistų bandymai didinti savo įtaką politikų sprendimams naudojantis į politikos analizę ir rekomendacijas orientuotais straipsniais ar studijomis. Galima tikėtis, jog taip, kaip nuo 1940-ųjų amerikiečių strategai viešajame diskurse įtvirtino „nacionalinio saugumo“, „atgrasinimo“, „galios politikos“, „saugumo dilemos“ ir panašias koncepcijas, konstruktivistams pavyks įdiegti „identiteto“, „normų“, „desaugumizavimo“ terminiją į tarptautinių santykių diskursą ir eventualiai – praktiką.

Tiek identiteto, tiek saugumizavimo koncepcijos turi tam tikrą aiškinamąją analitinę vertę, dėl kurios galima į tradicinius tarptautinės politikos klausimus pažvelgti netradiciniu, nauju kampu. Karinių pajėgų skaičius ar ekonominiai išteklių nėra tarptautiniuose santykiuose visa lemiantys veiksniai – ne mažiau svarbios yra vertybės, kultūra, visuomenės (įskaitant politinio elito, priimančio sprendimus) mentalitetas. Nuosaikesni konstruktivistai neatmeta galios svarbos,

netgi atvirkščiai: kad saugumizuojantis kalbos aktas pavyktų, veikėjas turi užimti tam tikrą valdžios poziciją. Praktiniai padariniai tarptautiniams santykiams būtų visiškai kitokie, jeigu teiginį, kad ŽIV plitimas Afrikoje yra saugumo problema, pasakytų „Greenpeace“ narys, ir jeigu tą patį pasakytų T. Blairas ar G. W. Bushas.

Bene pagrindinė konstruktyvistų metodologinė priemonė yra diskurso analizė. Bendriausia prasme diskurso analizę galima apibrėžti kaip kokybinį ir interpretacinį bandymą atkurti kalbos, kurią veikėjai vartoja paaiškinti ir suprasti socialinius reiškinius, prasmę. Diskursas reiškia tarpusavyje susijusių tekstų, kalbų, rašytinių dokumentų, socialinių praktikų visumą, kuri padeda kurti reikšmes ir organizuoti socialinį žinojimą. Kitaip nei kiekybiniai, statistikos, programavimo ar modeliavimo metodai, šis metodas yra itin reiklus pačiam tyrinėtojiui. Autorius privalo įtikinti savo auditoriją, kad būtent jo tam tikro socialinio reiškinio konteksto reikšmės interpretacija yra naudinga aiškinant atitinkamus empirinius padarinius²². Studijuoti saugumizavimą reiškia studijuoti diskursą ir politines konsteliacijas. Saugumo koncepciją lemia tekstinis kriterijus – specifinė retorinė struktūra, kurią pagal tam tikrus bruožus reikia atrasti diskurse. Diskurso, oficialių tekstų analizė leidžia nustatyti, kas, kaip ir kada saugumizuoja įvairias problemas.

Viena vertus, diskurso analizė yra iš tikrųjų aiški metodologinė priemonė, leidžianti apdoroti empirinius duomenis, kuriuos tyrinėtojiui atstoja tekstai, viešasis diskursas. Kita vertus, nepaisant saugumizavimo teorijos loginio nuoseklumo, šios teorijos pritaikomumas tarptautinių santykių *praktikai* tirti turi tam tikrų spragų. Pirma, oficialūs tekstai dažnai skiriasi nuo realios valstybių politikos, o svarbiausi tarptautinės politikos sprendimai dažnai yra priimami ne viešai, bet Davido Eastono politinės sistemos „juodojoje dėžėje“, kitaip tariant, už uždarytų durų. Patys Kopenhagos mokyklos atstovai pripažįsta, kad diskurso analizė menkai padeda nustatant tikruosius veikėjų motyvus²³. Antra, konstruktyvistai, pabrėždami socialinę, subjektyvią tikrovės prigimtį ir taip problemindami ontologines racionalizmo prie-

laidas, „pamiršta“ suprobleminti savo pačių naudojamą priemonę, visų pirma kalbą. Pavyzdžiui, „kalbos akta“, kuriuo saugumizuojama viena ar kita problema, konstruktyvistai suvokia kaip socialinį faktą, kurį galima nagrinėti pozityvizmo epistemologijos siūlomais būdais. Radikalesniems konstruktyvistams toks kalbos „objektyvizavimas“ nėra priimtinas – kalba yra tik viena iš socialinės tikrovės konstravimo kategorijų, nei mažiau, nei daugiau subjektyvi už bet kurią kitą kategoriją, pirmiausia tarptautinių santykių *neverbalinę praktiką*. Konstruktyvistai supranta savo metodologijos ribotumą. Ken Booth pripažįsta, kad „didžioji dalis „tyrimų“ iš tikrųjų yra knygos apie knygas, straipsniai apie straipsnius, studijos apie studijas. Tuo pat metu „žmonės yra toliau kankinami ir žudomi“. Jeigu akademikai nori ne tik „šaudytis iš savo dramblio kaulo bokštų“, turi atsigręžti į realybę²⁴. Ne-saugumo jausmas, šiandien tvyrantis Bagdado ar Londono gatvėse, nėra vien subjektyvus socialinis konstruktas – tų miestų gyventojams tai yra pakankamai objektyvios, materialios gyvenimo sąlygos. Diskurso analizė negali nei įtikinamai išspręsti šios saugumo problemos, nei juo labiau pakeisti tų gyvenimo sąlygų.

Apibendrinant pažymėtina, kad, **realistų teigimu**, silpnesni tarptautinės arenos veikėjai gali stiprinti savo saugumą vykdydami tokią politiką, **kad kitiems tarptautinės sistemos veikėjams nekiltų jų atžvilgiu priešišku sumanymų arba jie gali didinti savo galią ir taip neleisti priešiškomis valstybėms realizuoti savo ketinimus**. Valstybės gali stiprinti galią dviem būdais: pačios telkdamos išteklius – *vidinis balansavimas* (išteklių mobilizavimas, ginklavimasis ir t. t.) arba jungdamosi su kitomis valstybėmis (ar tarptautinės politikos subjektais), priešiška nusiuteikusiomis galimo priešininko atžvilgiu – *išorinis balansavimas*. Stipresni tarptautinės arenos veikėjai labiau linkę pasikliauti savarankišku galios didinimu (vidiniu balansavimu), nors nevengia sudaryti sąjungas, į savo pusę patraukdami ir silpnesnes valstybes. Mažosios ir vidutinės valstybės yra linkusios į išorinį balansavimą – prisišlieti prie didžiųjų valstybių (taip pat ir revizionistinių) ar hegemono.

Nuosekliai laikantis konstruktyvizmo prielaidų būtų sudėtinga pasiūlyti vienareikšmes valstybės užsienio ir saugumo politikos rekomendacijas. Saugumizavimo teorijos šalininkai yra savotiški savo pačių postulatų įkaitai. Viena vertus, jie neatmeta normatyvinio savo teorijos pobūdžio, agituodami už desaugumizavimą kaip geriausią saugumo problemų sprendimą ar, tiksliau, išvengimą. Tuo pat metu jie neatmeta ir galimybes, kad saugumizavimas gali tapti būtinas, kai kyla egzistencinė grėsmė subjekto tapatybei. Maža to, *Aš – Kiti* dichotomija, vedanti į neišvengiamą saugumo dilemą ir konfliktą, gali būti peržengta tik tuomet, kai riba tarp *Aš* ir *Kiti* nunyksta, *Aš* tampa *Kitų* dalimi, o *Kiti* integruojami į *Aš*, kitaip tariant – atsiranda kolektyvinis identitetas, „*Mes*“.

Būtent čia atsiranda tam tikra realistinio ir konstruktyvistinio požiūrių sintezės galimybė. Tam tikra problema tampa saugumo problema tada, kai ją kalbos aktu saugumizuoja atitinkamą valdančiąją padėtį užimantis veikėjas. Šiame procese nėra svarbu, ar toks kalbos aktas turėjo kokį nors materialųjį pagrindą (pvz., buvo susprogdinta sparnuotoji raketa ar karinis orlaivis pažeidė sieną). Abi mokyklos sutaria, jog sėkmingai saugumizavus problemą, „įsijungia“ specifinės diskurso priemonės, kuriomis yra pateisinamas jėgos, įskaitant karinę jėgą, panaudojimas. Šiame procese (sic!) vėlgi nėra svarbu, ar grėsmė yra „objektyvi“, egzistencinė, ar ne. Čia iš esmės ima galioti klasikiniai *realpolitik*, balansavimo, saugumo dilemos postulatai. Taigi (de)saugumizavimas gali būti suprastas kaip realistinės darbotvarkės sudedamoji dalis. Galutinis sprendimas abiem priegoms yra panašus – kolektyvinis saugumas, tik realistams – tai sąjungų kūrimas (taigi *Aš – Kiti* dichotomija išlieka), konstruktyvistams – tai transnacionalinė integracija ir nacionalinės politikos pabaiga (ir supranacionalinės pradžia).

Iki šiol konstruktyvistai nepabandė aiškiau susieti (de)saugumizavimo – t. y. pagrindinės „saugumo“ politikos priemonės, ir transnacionalinės integracijos – t. y. galutinio „saugumo“ politikos tikslo, koncepcijų, nors tokioje sąsajoje gali slypėti galingiausia konstrukty-

vistinių teorijų pritaikymo valstybių užsienio politikai priemonė. Pagrindinis klausimas turėtų būti formuluojamas taip: kokias problemas kokiais atvejais ir kokiame kontekste valstybė turėtų saugumizuoti, o kokias – desaugumizuoti, kad susilpnėtų *Aš – Kiti* dichotomijos konfliktiška prigimtis, o ilginiui paspartinta transnacionalinė integracija.

3. Lietuvos užsienio politikos strategijos implikacijos

3.1. Tarp geopolitinių ir tapatybės imperatyvų

Pirmiau išnagrinėtos realistų preskripcijos mažoms valstybėms garantuoti savo saugumą šliejantis prie hegemono arba prie stipriausios revizionistinės valstybės, arba vykdant neutralumo politiką, kad niekam nekiltų jokių piktavališkų norų, mažai ką tepasako praktinės užsienio politikos strategams. Jiems turėtų kilti nemažai klausimų, į kuriuos atsakyti realizmo teorijos yra nepajėgios. Pavyzdžiui, kokiomis aplinkybėmis mažajai valstybei naudingiau šlietis prie hegemono, o kokiomis – prie revizionistinių valstybių, kaip nustatyti parankų momentą, kurios revizionistinės valstybės turi daugiau galimybių įveikti hegemoną ir t. t.

Todėl taikant realizmą konkrečios valstybės užsienio politikai formuoti, neišvengiamai reikia atsižvelgti į erdvę, kurią ji užima, į kaimynus ir istorinius santykius su jais. Kitaip tariant, užsienio politikos strategai turi pasitelkti geopolitiką ir geoistoriją. Geopolitika, besiremianti realizmo prielaidomis, teigia, kad valstybės vieta Žemės rutulio paviršiuje turi svarbos jos vidaus ir užsienio politikai²⁵.

Lietuvos geopolitinės padėties studijos teigia, kad Lietuva yra žemyninės geostrateginės zonos, vadinamojo heartlando, paribyje. Stipriausiai šios zonos valstybei Rusijai yra lengva daryti įvairialypę įtaką Baltijos valstybėms dėl šios ir dėl kitų istoriškai susiklosčiusių aplinkybių. Rusijai Rytų Pabaltijys yra natūralus barjeras, saugantis nuo jūrinių valstybių galios sklaidos. Taip pat ši teritorija Rusijai gali būti

placdarms „veržiantis“ į Vidurio Europą. Jūrinėms valstybėms Rytų Pabaltijys gali atlikti identiškas barjero ir placdarmo geopolitines funkcijas, tik nukreiptas prieš Rusiją. Kita galimybė Baltijos valstybėms – tapti geopolitinės sąsajos tarp Vakarų ir Rusijos dalimi²⁶. Tačiau efektyvi geopolitinės sąsajos funkcija suponuoja geopolitinį valstybės(ių) neutralumą, todėl Lietuva gali tapti efektyvia geopolitine sąsaja tik sėkmingai vykstant Rusijos demokratėjimui ir įsitraukimui į Vakarų politines bei ekonomines struktūras. Kai kurių Lietuvos geopolitikų nuomone, manymas, kad Lietuva galėtų būti „tiltu“, artinančiu Rusiją prie Europos susidarant eurožemyninei Rusijos ir ES branduolio valstybių geopolitinei sąjungai, yra nepagrįstas ir pavojingas. Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, tokio raidos scenarijaus atveju, tikėtina, nors formaliai liktų ES, faktiškai jos užsienio ir daugiausia vidaus politiką kontroliuotų Rusija. Šių geopolitikų teigimu, svarbiausia tokios raidos priežastis yra ta, kad viena pati ES nesugebėtų skatinti Rusijos demokratėti, todėl imtų ieškoti galios pusiausvyros su Rusija Vidurio ir Rytų Europoje. „Branduolio“ Europos valstybės kol kas nepajėgios (o tam tikra prasme ir nesuinteresuotos) atsverti Rusijos įtakos Rytų Pabaltijyje.

Anot šių geopolitikų, tokia įvykių raida yra įmanoma tik JAV nepajėgiant domėtis (ar jas išstūmus iš Europos) Baltijos valstybių likimu (pvz., stiprėjant Artimųjų ir Vidurio Rytų konfliktui). ES žemyninės valstybės, pagrįstai manydamos, kad neišgalės išlaikyti Baltijos valstybių politinio ir ekonominio stabilumo geopolitinio Rusijos spaudimo atveju, gali jų netiesioginę kontrolę perleisti Rusijai mainais už pastarosios nuolaidas energijos išteklių gavybos ir tiekimo srityje, kuriant ES ginkluotąsias pajėgas bei paramą tarptautinėje arenoje.

Geopolitikų įsitikinimu, **jokia kita valstybė (ar jų grupė), išskyrus JAV, dabar negali (ir nenori) atsverti Rytų Pabaltijyje Rusijos įtakos. Iš jūrinių valstybių tik JAV turi interesų ir galimybių riboti bei sulaukyti Rusijos įtakos sklaidą Rytų Pabaltijyje**²⁷.

Šie geopolitikai mano, kad eventualiai JAV ilgalaikis interesas Eurazijoje yra žemyninės zonos (*heartland*) strateginis užvaldymas. To-

dėl JAV ir Lietuvos ilgalaikiai interesai Rusijos atžvilgiu sutampa. Nei Prancūzija, nei Vokietija, nei Kinija pavieniui neturi galimybių ilgainiui demokratinti Rusiją. JAV vienos pačios taip pat nepajėgios pasiekti šio tikslo. JAV tik kartu su Europa gali atlikti galutinę Rusijos demokratizaciją ir vesternizaciją²⁸. Todėl galima manyti, kad šie geopolitikai tiki, jog JAV **geostrategijos sėkmė Rusijos ir Europos atžvilgiu yra ir Lietuvos interesas bei geriausia mūsų valstybės saugumo garantija.**

Geopolitinė Lietuvos tarptautinės padėties analizė patikslina realizmo teikiamas rekomendacijas ir vienareikšmiškai perša išvadą – **Lietuvai ir kitoms Baltijos valstybėms reikia šlietis prie JAV.** Todėl realistams ir geopolitikams turėtų būti akivaizdu, kad pagal šią modernios Lietuvos geopolitikos „teoremą“ reikia formuoti ir mūsų šalies transatlantinę, europinę ir Rytų politikas.

Geopolitinė logika nurodo aiškų fatalistinį imperatyvą: arba šalis turi šlietis prie JAV, arba bus pasmerkta vėl išnykti kaip savarankiškas tarptautinių santykių subjektas. Tačiau geopolitika yra tik vienas iš galimų Lietuvos užsienio politikos „aprašymo“ diskursų. Tiesa, šis diskursas Lietuvos atveju yra itin galingas ir akivaizdžiai duominuoja kitų, alternatyvių diskursų atžvilgiu. Galima ir visiškai kitokia Lietuvos tarptautinės situacijos interpretacija.

Geopolitikos problema yra susijusi su jos ontologinio pagrindo – realizmo – teorinėmis spragomis. Realistai funkciškai nediferencijuoja valstybių, jų tapatybės turinys nėra svarbus ir jos visos siekia to paties – išlikti. Problema ta, kad tapatybės yra skirtingos ir daro įtaką užsienio politikai. Kalbant apie Europos Sąjungą, žodis „*Europa*“ yra ne mažiau svarbu už žodį „*Sąjunga*“, analogiškai žodžių junginyje „Amerikos hegemonija“ *Amerika* yra ne mažiau svarbu už *hegemoniją*²⁹. Vidaus politika ne mažiau lemia valstybės užsienio ir saugumo politiką nei tarptautinės sistemos struktūra. Tarptautinės sistemos veiksniai, vidaus politikos veiksniai ir „objektyvūs“ veiksniai – valstybės geografinė padėtis, demografiniai bei geologiniai duomenys – yra tarpusavyje susiję ir veikia vieni kitus. Įvairiais atvejais lemiamais gali

tapti skirtingi „kintamieji“. Dėl tos pačios priežasties vis daugiau abejonių globalizacijos laikais ima kelti ir realistų mylimas „nepriklausomybės“ konceptas – kas (valstybė? visuomenė? individai? politinės institucijos?) ir nuo ko (kitų valstybių? visuomenių? institucijų?) turi būti nepriklausoma globalaus tinklo sąlygomis, kai viskas priklauso nuo visko – žemės drebėjimas Pakistane sukelia benzino kainų šuolį Havajų degalinėse. Ką Lietuvai reiškia „nepriklausomybė“ (politinė? kultūrinė? ekonominė? socialinė?) Europos Sąjungos kontekste? Tiesa sakant, ES stiprina ne nominalią, bet realią Lietuvos nepriklausomybę. Politinė nepriklausomybė neturėtų būti savitiksle – tai yra priemonė individų saugumui, ekonominei gerovei, kultūrinei saviraiškai užtikrinti. Pavyzdžiui, Lietuva yra perdavusi dalį nacionalinio suvereniteto ES ir šia prasme turi mažiau „nepriklausomybės“ negu Serbija, Makedonija ar Moldova, tačiau šios šalys negeba užtikrinti fundamentalų visuomenės interesų būdamos santykinai labiau nepriklausomos. Kraštutinis atvejis yra Somalis, nominaliai labiau nepriklausoma valstybė nei Lietuva, tačiau faktiškai tai yra suirusi, vidaus vaidų plėšoma valstybė.

Kita vertus, minėtos realizmo ir geopolitikos teorinės spragos ne labai imponuoja užsienio politikos planuotojams ir vykdytojams, nes konstruktyvizmo pritaikymas tarptautinių santykių praktikoje yra dar problemiškesnis.

Ką Lietuvai gali rekomenduoti konstruktyvistinė logika? Pirmiausia reikia aiškiai apsibrėžti **Lietuvos tapatybės tarptautinėje sistemoje metmenis**, remiantis pirmoje dalyje aptarta A. Wendto identiteto teorija.

Korporatyvinė Lietuvos valstybės tapatybė. Tam tikra prasme tai metafizinė kategorija, kuriai visapusiškai išnagrinėti reikėtų didžiulių tarpdisciplininių pastangų: sociologinių, antropologinių, istorinių, politologinių ir psichologinių. Nepaisant šios tapatybės pamatinės svarbos visoms kitoms tapatybėms, tarptautinių santykių analizei šios tapatybės kilmė didesnės svarbos neturi (arba konstruktyvistai dar nerado būdo jos svarbai įvertinti). Prisimenant A. Wendtą, korporatyvinis

identitetas egzistuoja, jeigu individai turi bendrą valstybės, kaip korporatyvinės organizacijos, suvokimą, kuris skiriasi nuo kitų. Lietuvos valstybė turi visus būtinus valstybės bruožus: institucinę ir teisinę tvarką, teisėtą organizuotos prievartos naudojimo monopolį, suverenitetą, visuomenę ir teritoriją. Taigi šiame tyrimo etape galima daryti prielaidą, jog Lietuvos valstybė turi korporatyvinę tapatybę, kurią stengiasi išlaikyti ir apsaugoti, kitaip ji tiesiog negalėtų egzistuoti kaip valstybė.

Tipinės Lietuvos tapatybės. Lietuva yra maža, demokratinė, parlamentinė, rinkos ekonomikos valstybė. Šios tapatybės tiesiogiai nepriklauso nuo to, kaip *Kiti* išivaizduoja Lietuvą. Įvairiose tarptautinės politikos situacijose yra aktyvuojamos skirtingos tipinės Lietuvos tapatybės: derybose dėl narystės PPO aktyvuojama rinkos ekonomikos valstybės tapatybė, santykiuose su JAV ar Rusija – mažosios valstybės tapatybė ir pan. Akivaizdu, jog tipinės tapatybės gali turėti reikšmingos įtakos valstybės užsienio politikai – Lietuvos elgesį itin riboja mažosios valstybės tapatybė. Kita vertus, demokratinės, rinkos ekonomikos šalies tapatybės šiuos apribojimus iš dalies kompensuoja.

Lietuvos vaidmens tapatybės. Šios tapatybės yra tiesiogiai susijusios su Lietuvos vykdoma užsienio politika. Joms analizuoti galima pasitelkti „vaidmens teoriją“. Lietuvos vaidmenis tarptautinėje politikoje lemia: 1) vidinis savo vaidmens suvokimas, 2) *Kitų* subjektų lūkesčiai Lietuvos atžvilgiu (pirmas ir antras veiksniai yra glaudžiai tarpusavyje susiję) ir 3) faktinis vaidmens atlikimas. Pavyzdžiui, Lietuvos politinis elitas išivaizduoja Lietuvą kaip aktyvią tarptautinės politikos veikėją, regiono lyderį. JAV Lietuvai priskiria savo įtakos Europoje placdarmo vaidmenį, panašų vaidmenį Lietuvai, matyt, norėtų priskirti ir Rusija. Galiausiai finansiniai, žmogiškieji, intelektualiniai ištekliai lemia Lietuvos gebėjimą įgyvendinti užsienio politiką. Šių veiksmų visuma galiausiai nulemia Lietuvos vaidmenį tarptautinėje politikoje.

Kolektyvinė tapatybė. Lietuva yra Europos Sąjungos dalis, kitaip tariant, Lietuvos korporatyvinė tapatybė yra tapusi *Kito* – Europos Sąjungos – tapatybės dalimi. Galima preziumuoti, jog laikui bėgant Lietuva vis labiau internalizuos šią europietišką kolektyvinę tapatybę ir ribos

tarp lietuviškosios ir europietiškosios tapatybių ilgainiui išnyks (tačiau viena tapatybė nepaneigs kitos), ir tai neišvengiamai atsispindės Lietuvos užsienio politikoje.

Taigi žvelgiant iš konstruktyvistinės perspektyvos, Lietuvos užsienio politiką, šiuo metu besiremiančią pirmiau aptartais geopolitiniais postulatais, galima kritikuoti dėl trijų problemų. Pirmą, Lietuvos Europos politikoje neatsižvelgiama į šalies europinės tapatybės imperatyvus; antra, šliejimasis prie JAV nėra vienintelė Lietuvos išlikimo alternatyva – Lietuvos užsienio politikoje JAV skiriamas dėmesys nėra adekvatus tos šalies svarbai Lietuvos tapatybei ir minėtų saugumo, ekonominių bei kultūrinių interesų įgyvendinimui; trečia – Rusijos grėsmė yra akivaizdus saugumizavimo atvejis, dominuojantis Lietuvos saugumo politikos diskurse, tačiau toks Rusijos saugumizavimas nėra vienintelė ir nebūtinai geriausia Lietuvos politikos alternatyva. Atitinkamai labiau į konstruktyvizmo išvalgas kreipianti dėmesį Lietuvos užsienio politika turėtų susidėti iš:

1. Europos politikos rimtos strategijos sukūrimo ir įgyvendinimo,
2. naujo pragmatiško JAV svarbos Lietuvos užsienio politikai įvertinimo,
3. naujo politikos Rusijos atžvilgiu įvertinimo.

3.2. Transatlantinė politika

Dauguma Lietuvos užsienio politikos formuotojų ir tarptautinių santykių, geopolitikos specialistų sutaria, kad pamatinis mūsų valstybės saugumo garantas yra visavertė integracija į Vakarų pasaulio ekonomines, politines bei karines struktūras. Po Antrojo Persijos įlankos karo išryškėjusios transatlantinio ryšių trūkinėjimo apraiškos³⁰ Lietuvai nežada nieko gero. Žvelgiant iš realizmo ir geopolitikos pozicijų, esminė transatlantinių santykių problema yra Europos, kaip vieningo veikėjo, vieta tarptautinėje sistemoje – ar Europa taps visaverčiu tarptautinės politikos subjektu, o jei taps, tai ar bus strategiškai savarankiška, ar liks susaistyta strateginės partnerystės saitais su JAV³¹.

Galima išskirti du svarbiausius požiūrius (geopolitines schemas) į ES vietą tarptautinėje sistemoje ir santykius su kitais geopolitiniais veikėjais – *euroatlantizmą* ir *eurokontinentalizmą*. Euroatlantizmo šalininkai laiko JAV ir Europą neatskiriamomis Vakarų civilizacijos dalimis, kurias vienija glaudūs ekonominiai, kultūriniai, socialiniai, politiniai ir saugumo interesai. Todėl transatlantinė strateginė vienybė turi išlikti ir sustiprėti. ES užsienio ir saugumo politika neturi kenkti, dubliuoti ar net ardyti šios vienybės, bet orientuotis į bendrą su JAV interesų įgyvendinimą³². Euroatlantistai vis dėlto nesitenkina ligšioliniu pasyviu ES valstybių vaidmeniu saugumo srityje ir pasisako už geresnę ES bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP) koordinavimą bei Europos saugumo ir gynybos politikos stiprinimą, tačiau šie procesai, euroatlantistų įsitikinimu, neturėtų dubliuoti NATO ir neardyti transatlantinės vienybės. Kitaip tariant, jie žvelgia į ES kaip į vieną iš euroatlantinės saugumo bendruomenės „kolonų“, kuri turi būti smarkiai sustiprinta³³.

Euroatlantistai skatina gilesnę ES integraciją užsienio politikos ir gynybos srityse, jų nebaugina konfederacinės ar net federacinės Europos atsiradimas, jei tik tokioje ES būtų „saugikliai“, garantuojantys proatlantinę Europos politiką³⁴. Euroatlantistų požiūriu, federacinė proatlantinė Europa galėtų labai pasitarnauti skleisdama euroatlantinės bendruomenės vertybes NVS erdvėje bei Didžiuosiuose Artimuosiuose Rytuose. Kita vertus, vieninga Europa per tarptautines institucijas galėtų prireikus efektyviau riboti ir JAV vienašališkumo tendencijas, taip išlaikydama transatlantinius santykius ir euroatlantinę bendruomenę³⁵.

Eurokontinentalistų pažiūros dėl būtinybės toliau gilinti ES integraciją sutampa su euroatlantistų teiginiais, tačiau radikaliai skiriasi federalizavimo motyvai. Eurokontinentalistams federacinė Europa pati savaime yra vertybė. Ilgalaikis jų tikslas yra ne transatlantinės bendruomenės išlikimas, bet Europos strateginė nepriklausomybė. ES federacinė struktūra ir ES išimtinių interesų erdvės suformavimas yra Europos savarankiškos ateities garantai³⁶.

Eurokontinentalistų manymu, ES, kaip vieningo geopolitinio subjekto, atsiradimas yra įmanomas tik politiškai ir sociokultūriškai konsoliduojant Europos žemyno „branduolį“ – Vokietiją, Prancūziją, Beneliukso šalis, Austriją. Kitaip tariant, „geopolitinė Europa“ gali atsirasti tik neutralizuojant proatlantistinių ES valstybių narių įtaką ES integracijos procesui arba pakeičiant jų geopolitinę orientaciją. Savarankiška Europa gali atsirasti tik aiškiau apsibrėždama save instituciškai, geografiškai ir tapatybiškai (ir pirmiausia atsiribodama nuo JAV)³⁷.

Žvelgiant iš konstruktyvistinės perspektyvos būtų sunku nesutikti, kad integracija į Vakarų buvo pamatinis Lietuvos siekis. Tačiau dėti akcentą reikėtų šiek tiek kitaip: saugumas yra tik išvestinė funkcija iš tapatybės. Pasirinktą Lietuvos kelią diktavo pirmiausia tapatybiniai imperatyvai. Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos užsienio politiką lėmė siekis atsiriboti nuo sovietinės praeities ir tapti integralia Vakarų visuomenės dalimi. Gražina Miniotaitė itin taikliai apibūdina šio Vakarų–Rytų supriešinimo svarbą Lietuvos užsienio politikoje: „Baltijos valstybės (...) kūrė priklausymo Vakarams naratyvą, kuriame Rytams teko grėsmingų „kitų“ vaidmuo. Vakarai yra siejami su gerove, saugumu ir demokratija, o Rytai – su skurdu, neišskum ir nesaugumu. Pozityvi identifikacija su Europa yra susijusi su atsiskyrimu nuo ne-Europos, ypač pabrėžiant Rusijos keliamas grėsmes.“³⁸

ES ir NATO narystė Lietuvos politiniam elitui buvo dvi vienos monetos pusės. ES narystė simbolizavo politinį, kultūrinį ir idėjinį grįžimą į Europą bei ekonominę ir socialinę gerovę. Narystė NATO buvo suvokiama kaip efektyviausia „kietojo“ saugumo garantija prieš potencialias karines grėsmes. NATO ir ES saugumo bendradarbiavimas tuomet rėmėsi ESGI – Europos saugumo ir gynybos identiteto NATO viduje – koncepcija. Kaip teigia buvęs Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas V. Landsbergis, semiotika šiuo atveju buvo svarbi – Lietuva siekė *euroatlantinės* integracijos, ne šiaip *europinės* integracijos³⁹.

Lietuvos politinis elitas, be abejonės, negalėjo numatyti, kad šalis taps kokybiškai kitokios euroatlantinės bendrijos, nei ta, į kurią norėjo integruotis, dalimi. 1999 m. ES pradėjo plėtoti bent jau nominaliai savarankišką ESGP – Europos saugumo ir gynybos politiką. Po rugsėjo 11-osios Rusija tapo svarbia JAV partnere kovojant su terorizmu, buvo sukurta NATO ir Rusijos taryba. 2003 m. NATO perėmė iš JT ISAF operaciją Afganistane, taip išeidama už Vašingtono sutarties nustatytų organizacijos veikimo ribų. NATO taip pat perdavė savo misijas Makedonijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje vadovauti ES. Šie spartūs pasaulinės ir Europos saugumo architektūros pokyčiai jau buvo pakankamai sudėtingi, kad Lietuvos politikai galėtų juos visapusiškai įvertinti, tačiau Irako karas ir aštrūs nesutarimai tarp JAV ir Vokietijos bei Prancūzijos tapo dar rimtesniu išbandymu lietuviškajai *euroatlantinei* pasaulėžiūrai.

Dėl šių „tektoninių“ poslinkių Lietuva prisijungė prie abiejų organizacijų turėdama kur kas sudėtingesnį mentalinį žemėlapią nei anksčiau. JAV, NATO ir ES nebėra vienos monetos pusės, bet skirtingi veikėjai, kurie kartais turi priešingų interesų. Rusija tapo strateginiu tiek JAV, tiek ES partneriu. Europos saugumo identiteto NATO viduje idėja taip ir nebuvo įgyvendinta – ją ima keisti dvišalis ES ir JAV strateginis dialogas.

Lietuva yra įstrigusi savotiškoje strateginėje „trilemoje“, iš kurios nėra lengva išeiti. Dominuojantis Lietuvos užsienio politikos naratyvo motyvas yra transatlantinio ryšio, kurį įprasmina Vašingtono sutarties 5 straipsnis, gyvybinė svarba Lietuvai. Bet kuri kita strateginė konfigūracija: ES ir Rusijos sąjunga prieš JAV, ar JAV ir Rusijos sąjunga prieš ES Lietuvai nieko gero nežadėtų. Šią dėlionę dar labiau sunkina didesniųjų ES valstybių ir JAV noras plėtoti ypatingus santykius su Rusija, nors ir dėl skirtingų priežasčių. Šie ryšiai galėtų itin pakenkti Lietuvos nacionalinio saugumo interesams.

Todėl, remiantis modernios lietuviškos geopolitikos postulatais, Lietuva turėtų palaikyti ir skatinti ES ir NATO bei kitais tarptautiniais formatais visas iniciatyvas, siekiančias suartinti JAV ir Europą,

didinančias JAV dalyvavimą Europoje. Po tam tikro „buksavimo“ ES politinės integracijos srityje Prancūzijos ir Nyderlandų rinkėjams atmetus ES konstitucinės sutarties projektą, iš esmės yra tik vienas kelias JAV pagerinti ir sustiprinti savo ir Vakarų Europos valstybių santykius – aktyviai paremti tas valstybės ir politines jėgas, kurios nori sukurti politiškai vieningą Europą, globalią tarptautinės arenos veikėją, lygiavertę JAV, tačiau siekiančią išlaikyti su jomis partneriškus strateginius ryšius⁴⁰. Galimi transatlantinių ryšių stiprinimo politikos pasirinkimai varijuoja tarp idėjų kurti naujas transatlantines institucijas (Transatlantinę bendriją, Transatlantinę viršūnių tarybą, Transatlantinę laisvos prekybos zoną – TAFTA⁴¹), kurios sujungtų visas NATO ir ES valstybes, bei NATO transformacijos paverčiant šią organizaciją ne tik karine organizacija, bet ir transatlantinio dialogo forumu tarptautinės politikos ir strategijos klausimais.

Kita vertus, maštant realizmo ir geopolitikos kategorijomis, Lietuva neturėtų savo transatlantinės politikos tikslų vykdyti **tik** per tarptautines institucijas. Jai pačiai reikėtų plėtoti dvišalius santykius su Amerika. Lietuva turėtų palaikyti JAV globalaus demokratinių vertybių skleidimo strategiją ir bandyti atrasti specializuotas nišas JAV kuriamoje globalaus valdymo struktūroje⁴². Pavyzdžiui, Lietuva galėtų specializuotis skleidžiant demokratinių institucijų kūrimo patirtį NVS Vakarų dalyje, šioms NVS valstybėms padėti formuoti savo administracinius gebėjimus pasirinktoje valdymo srityje (pvz., integracijos į ES).

Lietuvos pastangos neturėtų būti geografiškai apibrėžtos NVS erdve. Aktyvesnis Lietuvos dalyvavimas ne tik atkuriant ir palaikant taiką, bet ir kuriant bei stiprinant „žlugusių valstybių“ civilines administracines struktūras galėtų būti abipusiškai naudingas ir JAV, ir Lietuvai. Kurdamos demokratiją Afganistane ir Irake, JAV susidūrė su nenukenusių civilių tarnautojų trūkumu⁴³. Plėtojant strateginę partnerystę galima svarstyti dvišalės, formalios karinės-politinės Lietuvos ir JAV sąjungos sudarymo galimybę taip apsisaugant nuo galimo NATO paralyžiaus.

Galima ir kitaip pažvelgti į JAV vietą Lietuvos užsienio politikoje. Iš tikrųjų iki šiol strateginė partnerystė su JAV Lietuvai buvo svarbi dėl kelių priežasčių. JAV (nepaisant Jaltos susitarimų) niekada formaliai nepripažino Baltijos šalių okupacijos⁴⁴, todėl okupuotoms valstybėms JAV *realpolitik* siekis sunaikinti „blogio imperiją“ atrodė perspektyvesnis nei Vakarų Europos *ostpolitik* susitaikyti su Sovietais. Po šaltojo karo JAV tapo viena aktyviausių Lietuvos narystės NATO rėmėjų tada, kai daugelis Vakarų Europos šalių dar dvejojo. Tuo pat metu ES neturėjo jokios gynybinės dimensijos, todėl buvo sunku tikėtis, kad ES norėtų ar galėtų apsaugoti Baltijos šalis nuo galimos Rusijos agresijos, jei ši šalis būtų grįžusi į imperinio ekspansionizmo kelią. Sąmoninga ar ne, ES „miopija“ Rusijos atžvilgiu tikrai nedidina šios organizacijos, kaip strateginio veikėjo, patikimumo tiek Lietuvos, tiek daugelio kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių akyse. Būtent šis veiksnys skatina šias šalis glaudžiau bendradarbiauti su JAV kai kuriais strateginiais klausimais, ypač susijusiais su Europos gynyba – tai yra ta sritimi, kurioje ES ir norėtų tapti reikšmingesniu veikėju. Toomas H. Ilvesas teigia, kad „senosios“ ES narės nemėgsta proamerikietišku naujųjų narių pažiūrų, o pastarosios taip pat negatyviai žiūri į senųjų narių santykius su Rusija. Būtent tai, anot Ilveso, yra pagrindinė BUSP veiksmingumo problemos ašis⁴⁵. JAV taip pat nevengia simboliniais gestais skatinti Lietuvos proamerikietišumą. Ypač pagarsėjo George'o W. Busho frazė, pasakyta Vilniuje 2002 m.: „Anyone who would choose Lietuva as an enemy has also made an enemy of the United States of America.“ Lietuva niekada nėra girdėjusi nieko panašaus iš kurio nors Vakarų Europos lyderio. Atvirkščiai, Jacques'as Chiracas liūdnai pagarsėjo savo raginimu naujosios ES narėms patylėti. Dėl šių priežasčių Lietuvos vadovai, kilus rimtai krizei, pirmiausia skambintų į Vašingtoną, o ne į Briuselį. Lietuvos sprendimas siųsti karių į Iraką rėmėsi paprasta formule: Lietuva turinti padėti savo strateginiam sąjungininkui, jeigu tikisi, kad jis padės Lietuvai, kai ši pateks į bėdą⁴⁶.

Vis dėlto Lietuvos proamerikietiškumas baigiasi „kietojo“ saugumo ir santykių su Rusija klausimais. Net ir pastarojo veiksnio svarba

kariniu požiūriu irgi mažėja dėl itin mažos karinio NATO ir Rusijos konflikto tikimybės, todėl JAV buvimo Europoje „gyvybinės svarbos“ diskursas Lietuvai šiandien ima atrodyti bereikšmis. Be savo moralinės paramos istoriniais okupacijos klausimais ir pakankamai ribotos karinės paramos (kurią Lietuva bet kuriuo atveju daugiausia naudoja JAV karinėms operacijoms remti), Vašingtonas šiandien mažai ką gali pasiūlyti Lietuvai kitose svarbiose srityse: ekonominės ir socialinės plėtros ar priklausomybės nuo Rusijos energijos išteklių. Rytinėje Lietuvos kaimynystėje, be pačios Rusijos, JAV taip pat turi daug mažiau tiesioginių interesų nei ES. Lietuva amerikiečiams nėra reikšminga partnerė kovojant su terorizmu, ji taip pat nėra minima tarp galimų kandidačių JAV pajėgoms perdislokuoti iš Vakarų Europos į Pietų ir Rytų. Tuo pat metu ES svarba Lietuvai politinėje, ekonominėje, socialinėje srityse tikrai didėja. **Lietuva neišvengiamai turi peržiūrėti ir savo poziciją BUSP atžvilgiu – tai tiesiogiai sąlygoja europinė Lietuvos tapatybė, kurios Lietuvos politinis elitas negali nepaisyti.**

3.3. Europos politika

Europos politiką galima traktuoti kaip atskirų valstybių narių užsienio politikos nuostatų ES atžvilgiu visumą, tačiau kadangi ES, kaip tarptautinei institucijai, sutartimis yra deleguota tam tikrų politikų vykdymo kompetencija srityse, tradiciškai siejamose su valstybių vidaus politika, o ES antvalstybinio lygmeniu priimami sprendimai tiesiogiai perkeltami ir veikia nacionalines teisinę bei administracinę sistemą, tai galima Europos politiką suvokti ir kaip valstybės vidaus politikos dalį⁴⁷.

Realistams ir geopolitikams išeities taškas Lietuvos Europos politikai yra transatlantinės partnerystės išlaikymo prioritetas.

Trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu JAV yra suinteresuotos gilinti ES integraciją, didinti ES šalių karines išlaidas, jų sąveikumą su JAV ginkluotosiomis pajėgomis, europiečių paramą antiteroristinei kampanijai, plėtoti naujų narių integraciją išlaikant jų proamerikietišku-

ma⁴⁸. Naujosios Vidurio ir Rytų Europos ES narės gali, kai kurių Amerikos strategų nuomone, suvaidinti pozityvų vaidmenį kuriant proamerikietišką ES konfederaciją⁴⁹. Iš tiesų JAV yra naudinga tam tikro laipsnio ES centralizacija (ypač užsienio politikos ir gynybos srityse) su sąlyga, kad ji nebus nukreipta prieš globalią ir regioninę Amerikos politiką. Centralizuotos ES diplomatinės tarnybos parama globaliems JAV geopolitiniams projektams, amerikiečių politikai Artimuosiuose Rytuose ar Centrinėje Eurazijoje būtų itin reikalinga. Amerikiečiai taip pat norėtų bendros ir efektyvios ES saugumo ir gynybos politikos, kuri plėtotų NATO pajėgumus⁵⁰.

Proamerikietiškoje konfederacinėje centralizuotoje ES kitiems geopolitiniams veikėjams (Rusijai, Kinijai) būtų sunkiau bandyti vykdyti balansavimo politiką, tačiau ES konfederacija JAV suteiktų tam tikrą manevro laisvę balansavimui, jei reikalai pakryptų amerikiečiams nenaudinga linkme. Geopolitiškai maštant, JAV, siekdamas blokuoti intensyvią ES politinę integraciją ir jos suartėjimą su Rusija, turėtų paremti proamerikietišką valstybių (taip pat Lietuvos) įtakos stiprinimą bendrose ES institucijose.

Tad Lietuvos realistai ir geopolitikai vis dar žiūrį į Europą kaip Lietuvos užsienio politikos objektą. Konstruktyvistiniu požiūriu yra akivaizdu, jog Lietuva pati yra Europos politikos subjektas, prisidedantis prie jos formavimo.

Sunku būtų paneigti, jog narystės ES padariniai valstybių narių vidaus ir užsienio politikai bei tarptautiniam statusui yra kur kas svarbesni negu narystės NATO padariniai⁵¹.

Konstruktyvistams Europos politikos išeities taškas būtų stipri ir vieninga Europa – būtent tai yra ES užsienio politikos prioritetas. Glaudūs transatlantiniai santykiai yra išvestinis tikslas. Be vieningos Europos pats transatlantinis ryšys, kurį įkūnija NATO, prarastų reikšmę. Silpna ir susiskaidžiusi Europa negali kurti realių karinių pajėgumų ir paremti JAV karinius nuotykius Artimuosiuose Rytuose – tai mažina Europos svarbą amerikiečiams, kaip jau buvo matyti Afganistano ir Irako karinių kampanijų metu. Ir atvirkščiai: kada

Europa veikia išvien ir remia JAV politiką, tampa svarbiu, patikimu ar net nepakeičiamu strateginiu partneriu, kaip tai šiandien matyti Afganistane.

ES narystės įtaka kasdieniam Lietuvos visuomenės gyvenimui ir vyriausybei nuolat didėja. Vyriausybė ir ministerijos jau yra sinchronizavusios savo dienotvarkes su Briuselyje dirbančios ES institucijomis*.

Didėjančią ES svarbą atspindi ir visuomenės nuomonė. 2003 m. Lietuvoje už narystę ES balsavo 91,04 proc. gyventojų, 2004 m. pabaigoje 69 proc. lietuvių narystė ES atrodė „geras dalykas“ (ES vidurkis buvo 56 proc.)⁵². Lietuva tapo pirmąją ES nare, ratifikavusia ES konstitucinę sutartį.

Dėl plėtros padidėjus ES narių skaičiui, sprendimų priėmimo procesas tampa vis sudėtingesnis. Kol ES išlieka sprendžiamasis Ministrų Tarybos vaidmuo, nacionalinių valstybių atstovai turi galimybę ginti savo interesus aukščiausiu ES lygiu ir ieškoti kompromisų su kitomis valstybėmis. Nicos sutartyje numatyta, kad mažesnės pagal gyventojų skaičių valstybės, turinčios santykinai didesnes balsų kvotas, palyginti su didžiosiomis valstybėmis, turėtų galimybę blokuoti didžiųjų valstybių siūlymus. Tad Lietuvai, pagal Nicos sutartį turinčiai sąlyginai daug balsų Ministrų Taryboje, ES konstitucijos ratifikavimo proceso sustojimas galėtų atverti kelią sustiprinti savo, kaip mažosios valstybės, poziciją ES, nes Lietuva gali sudaryti daugiau įvairių sąjungų ir daryti derybų manevrų.

Rinkdamasi sąjungininkus ES, Lietuva, vadovaujantis realizmo postulatais, turėtų remtis nacionalinius interesus atitinkančiais kriterijais:

* Ekonominis bendradarbiavimas su ES buvo itin svarbus siekiant sumažinti priklausomybę nuo Rusijos ekonomikos. 1996 m. Lietuvos importas iš ES sudarė 45 proc., o eksportas į ES – 38,5 proc. Importas iš NVS sudarė 32,2 proc., o eksportas – 39,3 proc. Lietuvos užsienio prekybos. 2004 m. tendencijos jau buvo visiškai kitokios: Lietuvos importas iš ES išaugo iki 63 proc., eksportas į ES – iki 66,4 proc., o prekyba su NVS labai sumažėjo (importas sudarė 16,1 proc., eksportas – 26,9 proc.). Žr.: Statistikos departamentas, <http://www.std.lt/web/main.php>

- 1) sąjunga turi būti galios požiūriu reikšminga, kad būtų galima efektyviai ginti savo nacionalinius interesus,
- 2) pageidautina, kad Lietuvos potencialių sąjungininkų interesai užsienio politikoje būtų suderinami ne tik trumpuoju, bet ir ilguoju laikotarpiu,
- 3) potencialių sąjungininkų interesai ir politika neturėtų prieštarauti Lietuvos prisišliejimo prie JAV geostrategijai,
- 4) būtų prasminga, kad silpninant *Mes-Kiti* dichotomiją, potencialius sąjungininkus su Lietuva sietų stipresni vienos ar kitos tapatybės saitai.

Pagal šiuos kriterijus pirmiausia Lietuva turėtų siekti strateginės sutarties su Lenkija. Tokios sutarties pagrindiniai pranašumai būtų reikšmingai padidėsianti Lietuvos struktūrinė galia ir ilgalaikių nacionalinių interesų suderinamumas, abiejų šalių geopolitinė orientacija į JAV ir bendras grėsmės šaltinis – Rusija⁵³. Kliūtys tokios sąjungos kūrimui būtų gerokai mažesnės nei kitų galimų alternatyvų atveju. Alternatyvios sąjungos su Vokietija ar Šiaurės šalimis objektyviai nedidintų Lietuvos struktūrinės galios ar net tam tikromis aplinkybėmis galėtų lemti politinės autonomijos praradimą⁵⁴.

Veikdama kartu su Lenkija, Lietuva gali vykdyti aktyvią ir efektyvią ES ir kitą užsienio politiką. Lietuvos sąjungos su mažesnėmis valstybėmis ir sąjunga su strategine partnere Lenkija leistų užtikrinti tiek ekonominius, tiek strateginius užsienio politikos interesus – išlaikyti transatlantinę vienybę.

3.3.1. Bendroji užsienio ir saugumo politika

ES, kaip politinė sąjunga, neįsivaizduojama be efektyvios bendros užsienio ir saugumo politikos, todėl Lietuvos politika BUSP atžvilgiu turi būti nuosekli ir suderinta su transatlantine ir bendrąja Europos politika.

Bendroji užsienio ir saugumo politika, pasirašius Maastrichto sutartį tapusi antruoju Europos Sąjungos ramsčiu, bendru sutarimu įgy-

vendinama per tarpvyriausybinės derybas. Tai yra labai naudinga Lietuvai ir kitoms naujosios narėms, kol jos neįsivertino ES antnacionalinėse struktūrose, todėl Lietuva turėtų ir toliau remti BUSP tarpvyriausybiskumą. Kitos dvi BUSP raidos dilemos yra susijusios su valstybių narių nacionalinio suvereniteto apribojimu ir santykiais su JAV bei NATO ir šios organizacijos vaidmens apibrėžimu dabartinėje Europos saugumo sistemoje. Kitaip tariant, pirma dilema, su kuria susiduriama, yra nacionalinio suvereniteto užsienio politikos ir gynybos srityse išlaikymas ar palaipsniui atsisakymas tolesnės politinės integracijos naudai. Antroji – ES, kaip savarankiško geopolitinio subjekto, stiprinimas per atskiras užsienio ir saugumo politikas ar šių politikų esminio suderinamumo su JAV ir efektyviai veikiančia NATO siekimas⁵⁵.

Realistui ir geopolitikui atsakymas yra akivaizdus ir vienareikšmis – BUSP yra naudinga, jei stiprina euroatlantizmą ir tarpvyriausybiskumą. Lietuva turi aktyviai dalyvauti kuriant Europos saugumo ir gynybos politiką, ES gerojo reagavimo karines pajėgas, kurios būtų sąveikios su NATO pajėgomis, jų nedubliuotų ir galėtų (privalėtų) esant būtinumui dalyvauti šios organizuojamose operacijose. Taip pat turėtų būti išlaikytos tam tikros sąlygos: 1) BUSP formuoja visos valstybės narės, atsižvelgint į visų jų interesus, 2) BUSP vykdoma bendrai per kolektyvines institucijas, narėms laikantis priimtų sprendimų.

Toks realistinis atsakymas kertasi su konstruktyvistinio požiūrio implikacijomis. Pagal šį požiūrį, Lietuvos interesus labiau atitiktų savarankiška bendra ES užsienio ir saugumo politika, įgyvendinama antnacionalinių institucijų.

Visuomenės parama bendrai saugumo ir gynybos politikai Lietuvoje net šiek tiek viršija ES vidurkį (atitinkamai 81 ir 78 proc.)⁵⁶. Be to, lietuviai, atrodo, labiau linkę sprendimų priėmimą dėl Europos gynybos patikėti ES institucijoms (49 proc.), o ne NATO (17 proc.) ar nacionalinei vyriausybei (16 proc.)⁵⁷.

Tačiau BUSP srityje Lietuvos politinis elitas iki šiol neatsižvelgė į visuomenės nuomonę: tarpvyriausybiskumui ir veto teisei teikiama

pirmenybė prieš antnacionališkumą ir kvalifikuotos daugumos balsavimą. Šis požiūris remiasi klaidinga prielaida, kad BUSP stiprėjimas gali pakenkti transatlantiniam ryšiui. Iš tikrųjų stipri BUSP transatlantiniams santykiams pakenktų mažiau nei dabar Lietuvos patiriama žala dėl silpnos tarpvyriausybės BUSP.

Galbūt Lietuva turi daugiau autonomijos priimdama sprendimus užsienio ir saugumo politikos srityje, tačiau jie yra mažai kam įdomūs ir juolab visiškai negarantuoja didesnio Lietuvos svorio ES santykiuose su Rusija. Taip pat būtų naivu tikėtis, kad mažosios valstybės kada nors išdrįstų pasinaudoti savo veto teise Europos viršūnių taryboje ar BUSP srityje.

Pasirinkimas Lietuvai yra paprastas: arba savarankiškai siekti siaurų nacionalinių interesų, neturint beveik jokių galimybių juos įgyvendinti, arba eiti į kompromisus bendraeuropinių interesų, kurių įgyvendinimo galimybė yra daug didesnė, labui. Aišku, sunku būtų tikėtis, kad BUSP visiškai pakeistų atskirų ES valstybių dvišalius santykius su Rusija (ar bet kuria kita valstybe). Vis dėlto stipresnė BUSP, kuri remtųsi bendrai sutartais tikslais ir principais ir kurią įgyvendintų valstybių deleguotus įgaliojimus turintis ES užsienio reikalų ministras su diplomatinio ES korpusu, sumažintų poreikį siekti dvišalių santykių su trečiosiomis šalimis ir padidintų bendrų interesų įgyvendinimo galimybę. Vienu balsu kalbanti Europa visada turės daugiau sėkmės galimybių nei 25 solistai. Lygiai taip pat Rusijai būtų daug sunkiau derėtis su ES institucijomis nei su kiekviena valstybe atskirai. Tokie susitarimai kaip Schroederio ir Putino dujotakio paktas taptų sunkiau įmanomi. Neatsitiktinai Rusijos žiniasklaida taip džiaugėsi, kai Prancūzijos rinkėjai pasakė „ne“ ES konstitucinei sutarčiai⁵⁸.

Europos projekto sėkmė yra gyvybinis Lietuvos interesas. Lietuva niekada netaps kolektyvinio JAV identiteto dalimi, todėl visada bus JAV globalios politikos *objektas*. Europos atveju pati Lietuva yra kolektyvinio *subjekto* tapatybės dalis ir nuo pačios Lietuvos priklauso, kokią įtaką ji darys šio subjekto politikai. Būtent todėl Europos Sąjungos Konstitucijos ratifikavimo proceso sustojimas yra nerimą keliantis

ženklas. Grįžimas prie blogiausio scenarijaus – galios politikos Europoje (tai gražintų Vidurio ir Rytų Europą į buferinės zonos statusą ir didžiųjų galių žaidimų aikštelę) – yra mažai tikėtinas. Tačiau dabartinė strateginė situacija yra pernelyg neprognozuojama, kitaip nei tvirtina geopolitikos aiškiaregiai.

Lietuva neturėtų pernelyg gėrėtis *daugiapolio* pasaulio idėja, ypač propaguojama Prancūzijos bei Rusijos, tačiau ir vienašališka JAV politika, dažnai prasilenkianti su tarptautinės teisės normomis, nevisiškai atitinka Lietuvos interesus. Daugiapolėje sistemoje, veikiančioje pagal galios balanso taisykles, mažosios valstybės tampa tuo, ką V. Putinas kartą pavadino „keičiama valiuta“. Bet lygiai taip pat, kai nustoja veikti daugiašalės tarptautinės teisės normos, pirmiausia kenčia mažosios valstybės. Pavyzdžiui, po antrosios JAV intervencijos Irake, įvykusios daugiašališkumo sąskaita, Rusija taip pat įtraukė preventyvaus smūgio galimybę į savo strateginį planavimą – vargu ar tai gali džiuginti Baltijos valstybes, įskaitant Lietuvą⁵⁹. Preventyvaus smūgio doktrina net teoriniu lygmeniu nėra pakankamai išplėtotą, todėl praktikoje remiasi labai subjektyviu grėsmės tikimybės ir galimos žalos įvertinimu – Busho administracijos sukurtas Irako masinio naikinimo ginklų ir paramos Al Qaeda naratyvas jau tapo vadovėliniu pavyzdžiu. Lietuvos saugumo interesus turėtų tenkinti tikrai *riboto vienašališkumo* situacija, kurioje JAV būtų dominuojanti ir Lietuvai grėsmės nekelianti galia, padedanti užtikrinti, o ne laužanti tarptautinės teisės normas.

Be abejonės, Lietuvai dar reikia išplėtoti ilgalaikę Europos politiką, įskaitant BUSP, viziją. Iki šiol Lietuva labiau vykdo *ad hoc* reaguojimo politiką, nei kryptingą, principingą ir proaktyvią Europos politiką. Lietuva, siekdama įgyvendinti savo iniciatyvas ES viduje, turi turėti bent vienos ar kelių ES senbuvų paramą ir pritarimą. Tam ji turi aktyviai sekti visą ES darbotvarkę ir remti kitas valstybes, kai joms tai yra svarbu. Nors Lietuva paprastai yra labai aktyvi Europos Tarybos susitikimuose, kai kalbama apie Baltarusiją ar Rusiją, jos aktyvumas baigiasi kitose diskusijose, kurios gali būti itin svarbios ki-

toms narėms⁶⁰. Vargu ar Lietuva turi aiškia poziciją tokiais globalios svarbos klausimais kaip Irano branduolinės programos ateitis ar Kinijos ginklų embargas. Jau dabar kitos ES narės žiūri į Baltijos valstybes kaip „vieno klausimo“ šalis. Jeigu Lietuva nori būti svarbi ES viduje, Lietuvai turi būti svarbi ir Afrika, ir ypač artimiausių gretimų valstybių (įskaitant Šiaurės šalių ir Vokietijos) opiausi vidaus bei užsienio politikos klausimai.

Kiekviena ES narė nori, kad BUSP atitiktų jos interesus, todėl ideali BUSP būtų tokia, kuri iki galo netenkintų nė vienos narės. Mažiausiu bendruoju vardikliu besiremianti BUSP niekada nepavers ES rimta tarptautinės politikos žaidėja – tik visų narių nuolatiniai kompromisai dėl bendrų interesų gali priartinti realią ES politiką prie jos deklaruojamų ambicijų⁶¹. Todėl pernelyg agresyvūs bandymai stumti nacionalinius interesus ES darbotvarkėje dažnai sukelia neigiamą reakciją – reikia ieškoti labiau sofistikuotų būdų, neformalių sąjungos, užkulisinio darbo galimybių siekiant savų interesų. Pavyzdžiui, nepaisant Lietuvos ir Lenkijos prezidentų pozityvaus vaidmens tarpininkaujant konfliktui Ukrainoje oranžinės revoliucijos metu, Europos Parlamento primininkas J. Borrellis kritikavo abi šalis kaip JAV Trojos arklių, įgyvendinančių JAV, o ne Europos politiką⁶². Aki vaizdu, jog senosios ES narės negalėjo būti patenkintos likusios rimtos krizės Europoje nuošalyje. Lietuvai, kaip naujai narei, dar reikia išmokti atsižvelgti į specifinius kitų narių interesus ir ieškoti kompromisinių variantų, o ne galva daužyti sieną.

Lenkija, be abejonės, yra svarbi Lietuvos strateginė sąjungininkė tiek NATO, tiek ES viduje. Tačiau ne visada abiejų šalių interesai sutampa. Tai diktuoja skirtinga abiejų šalių tapatybė ir vaidmuo tarptautinėje politikoje. Lenkija siekia didžiosios ES valstybės statuso ir galimybės žaisti vienu lygiu su Vokietija, Jungtine Karalyste ir Prancūzija. Vien tai suponuoja kokybiškai skirtingą Lenkijos ir Lietuvos užsienio politiką ir jos tikslus ES viduje. Abi šalys per 15 metų visose kitose srityse: socialinio, kultūrinio, ekonominio ar energetinio bendradarbiavimo – pasiekė itin mažai. Jas sieja tik panašus Rusijos grės-

mės suvokimas, transatlantinių santykių svarbos akcentavimas ir bendra audringa istorija, tačiau tai nepakankamas turinys strateginės partnerystės vizijai užpildyti.

Lietuva turi likti atvira kitokio pobūdžio sąjungoms, visų pirma su Šiaurės Europos šalimis. Glaudesnė tapatybinė asociacija su šiomis turtingomis ir taikingomis šalimis Lietuvai daugelyje sričių atneštų aiškių dividendų. Šiaurės Europos šalys suvaidino itin svarbų vaidmenį Baltijos valstybėms integruojantis į NATO ir ES. Neformalus bendradarbiavimas 5 + 3 jau peraugo į kur kas glaudesnę, įvairius lygius ir daugelį sričių apimančią formatą NB8 (ang. *Nordic-Baltic 8*). Dar vienas formatas – NB6 – apima tik ES nares. NB6 ministrai pirmininkai jau ne kartą yra susitikę suderinti pozicijų prieš Europos viršūnių tarybos susitikimus. NB8 yra savotiškas pačios Europos mikrokosmosas: čia yra tik NATO narių (Norvegija ir Islandija), tik ES narių (Suomija ir Švedija) ir abiejų organizacijų narių (Danija ir Baltijos valstybės). Visos šalys yra santykinai mažos, visos daugiau ar mažiau siekia kuo glaudesnių NATO ir ES santykių, visos yra gana arti Rusijos ir susiduria su įvairiais iš šios kaimynystės kylančiais iššūkiais. Tuo pat metu Šiaurės šalys yra inherentiška, neabejotina kolektyvinės Europos tapatybės dalis.

Kita vertus, konstruktyvistinis požiūris implikuotų, kad Lietuva neturėtų pamiršti santykių ir su didžiosiomis ES valstybėmis. **Lietuvos užsienio politikos formuotojams derėtų atkreipti ypatingą dėmesį į kartinę Vokietijos svarbą ES raidai.** Iš esmės nuo Vokietijos politikos priklauso ES, kaip vieningo ir įtakingo tarptautinių santykių subjekto, ateitis. Dėl savo specifinių interesų ir nacionalinių tapatybių bruožų Prancūzija ir Jungtinė Karalystė negali tapti dabartinės 25 narių ES integracijos gilinimo tolesniu varikliu. Prancūzija siekia glaudesnio „branduolio“ valstybių bendradarbiavimo ir dviejų greičių Europos, o Jungtinė Karalystė pasisako už politiškai decentralizuotą ir maksimaliai laisvą prekybą garantuojančią Europą⁶³.

Lietuva taip pat turėtų siekti pirmiausia tapti *normalia* Europos valstybe, o ne koku nors specialiu atveju, pleištu, buferiu, placdar-

mu, Trojos arkliu ar atlikti kita, nenatūralu, išoriškai primestą užsienio politikos vaidmenį. NB8 arba NB8+2 (plius Vokietija, Lenkija) formatas tam tikslui tinka daug geriau nei vien strateginis Europos Sąjungos su Lenkija plėtojimas. Žinoma, būtina sėkmingos NB8 grupės veiklos sąlyga yra ta, kad pačios Šiaurės valstybės priims Baltijos šalis kaip lygiavertes partneres, o ne pagalbos ar labdaros objektą.

3.3.2. *Europos Sąjungos plėtros politika*

Remiantis primityviai suvoktu realizmu, kaip siauru nacionaliniu utilitarizmu, Lietuvai, kaip ir kitoms naujosios ES valstybėms narėms, ES plėtra turėtų būti nenaudinga, nes tai mažintų jų gaunamą iš struktūrinių fondų paramą, kadangi būtų priimamos dar neturtingesnės šalys – Turkija, Ukraina, Moldova, Pietų Kaukazo valstybės. Tačiau ES plėtra kurtų stabilumo ir demokratijos zoną į Rytus nuo Lietuvos, taip neutralizuodama „kietojo“ ir „minkštojo“ saugumo grėsmes (nelegali migracija, „transnacionalinio“ nusikalstamumo didėjimas, palankesnės sąlygos plisti tarptautiniam terorizmui). Taip pat ES, kaip bendros rinkos plėtra (laisvas kapitalo, žmonių, prekių ir paslaugų judėjimo galimybių didėjimas), atverianti Lietuvos verslui naujų rinkų, galėtų atsverti išmokas Lietuvai iš ES struktūrinių fondų (kurių dydis esant neaiškiai 2007–2013 metų finansinei perspektyvai yra gana neapibrėžtas). Jau dabar, veikdamas ES „kaimynystės“ šalyse, Lietuvos verslas*, aišku, rizikuoja dėl neapibrėžtų sąlygų, tai daryti vengia ES valstybių ar JAV verslininkai, tačiau pirmtakų išeitinių pozicijų užsitikrinimas yra ir Lietuvos visuomenės, ir valstybės santykinės bei struktūrinės galios kokybinio sustiprinimo galimybė.

Kita vertus, aktyvūs turi būti ne tik mūsų verslininkai. Naujai įkurtos Demokratinio pasirinkimo valstybių bendrijos narės stokoja administracinių gebėjimų europinant savo šalių ekonomines, administracines ir socialines politines sistemas bei derinant prie NATO

* Pavyzdžiu gali būti sėkminga Vilniaus prekybos grupės, „Hanner“ plėtra Rumunijoje, Bulgarijoje, Ukrainoje.

standartų, todėl Lietuva, parengianti nemažai viešosios vadybos specialistų, galėtų pasiūlyti europinimo skatinimo, adaptavimosi prie ES ir NATO standartų bendrus projektus apibrėžtose viešojo valdymo srityse, dėl kurių būtų apibusiškai sutariama. Lietuva galėtų konstruktyviai pasinaudoti sukaupta stojimo patirtimi ir vykdyti ekspertines-patariamąsias bei europinimo projektų koordinavimo ir administravimo funkcijas. Projektų finansavimo šaltiniai galėtų iš esmės būti trys – biudžeto asignavimai Lietuvos užsienio politikai, priimančios šalies lėšos ir numatomos „kaimynystės priemonės“ lėšos.

Taip Lietuvos užsienio politika iš dalies padėtų spręsti ir socialines vidaus problemas. Perfrazuojant Napoleono posakį, kad „karas turi pats save maitinti“, Lietuva turi siekti, kad jos „užsienio politika save maitintų“. Kitaip tariant, realizmas ir geopolitika implikuoja, kad **Lietuva turi pasinaudoti Vakarų valstybių ekonomine bei politine galia ir įsitvirtinti tam tikrose ekonominėse ir administracinėse nišose Rytų Europoje, Balkanuose ir Pietų Kaukaze**. Tik turi būti labai aiški išteklių koncentracija vienoje arba daugiausia dviejose šalyse, o ne visose iš karto, kad būtų galima pasiekti kokybinį proveržį ir visiems būtų aišku, kad tai padarė Lietuva. Kita vertus, įsitvirtinimas ES „kaimynystės šalyse“ turėtų stiprinti ir Lietuvos pozicijas pačios ES struktūrose. Gal tai gali atrodyti kiek paradoksalu tiems, kurie matė nuoseklias Lietuvos pastangas išsiveržti iš Rytų priklausomybės, tačiau tam, **kad būtume saugūs ir mūsų interesų paisytų Vakaruose, dabar, įstoje į NATO ir ES, turime veržtis į Rytus**.

Todėl realizmo ir geopolitinė perspektyva įpareigoja Lietuvą remti ES plėtrą į Rytus ir palaikyti derybų su Turkija tęsimo idėją, nes tai atveria ir Ukrainos bei kitų NVS vakarinių valstybių priėmimo į ES galimybę.

Pasirinkusi tokią realizmu ir geopolitika paremtą Rytų politiką, ES nuosekliai įgyvendintų ilgalaikio politinio ir ekonominio suartėjimo su Rytų Europa kursą, kurio galutinis rezultatas būtų dalinė ar visiška ES ir viso Rytų Europos regiono arba kai kurių jo šalių integracija. Tai būtų labai palanku Lietuvai politiškai ir atvertų plačias

savarankiško praktinio bendradarbiavimo su Rytų Europos šalimis perspektyvas ir garantuotą didesnę „kietąją“ bei „minkštąją“ saugumą.

Žvelgiant iš konstruktyvistinės perspektyvos, atsakymas į klausimą, kokia turėtų būti Lietuvos „Rytų politika“, nėra toks viena-reikšmis, nes tapatybiniai imperatyvai diktuoja savą logiką.

Be abejonės, ES plėtra buvo sėkmingiausia ES užsienio politikos sritis. Atvirumas narystei pasiruošusioms kandidatėms buvo savotiška pačios ES tapatybės dalis – savo tapatybę ES kūrė per *Kitų* integraciją ir pavertimą *Mūsų* dalimi, o ne izoliaciją ir saugumizavimą. Kita vertus, tam, kad būtų galima apibrėžti *Mūsų* tapatybę, vis tiek reikia turėti reikšmingus *Kitus*. Jeigu didžiausia ES nare taptų musulmoniška Turkija, tai neišvengiamai keistų pačios ES tapatybę, nekalbant apie institucinę struktūrą, socialinę bei kultūrinę politiką. Galima daryti prielaidą, jog Turkijos, Ukrainos, Baltarusijos, Moldovos, Pietų Kaukazo šalių narystė smarkiai išplautų ir taip legitimumo krizę išgyvenančios ES pamatus, padidintų vidinę fragmentaciją, paskatintų kelių greičių Europos idėjų atgaivinimą, o galbūt ir realizaciją. Tokią Europą lengviau būtų paveikti ne tik JAV, bet ir Rusijai. **Vargu ar nestabiliu, korumpuotu, Rusijos įtaką patiriančių Rytų Europos valstybių narystė ES ir yra Lietuvos saugumo interesas.** Šios šalys vis dar yra pernelyg nestabilios, kad galėtų artimiausiu metu tikėtis narystės. Pati Europos kaimynystės politika atsirado kaip atsakas į šį iššūkį.

Kita vertus, Lietuva turi akivaizdų praktinį interesą per ES institucijas siekti desaugumizuoti santykius su Rytų Europa, skatinti demokratines reformas, nors ir be išankstinių ES narystės pažadų. Būtent į šią BUSP sritį Lietuvos įnašas gali būti didžiausias. Naujų narių dėmesys naujiesiems rytų kaimynams jau privertė likusią ES atkreipti dėmesį į šį regioną. Tiesa, šis dėmesys dar neįgijo adekvačių finansinių išteklių formos ir ES daug mažiau lėšų skiria Rytų Europos šalims negu Viduržemio jūros dialogo valstybėms, kurios niekada netaps ES narėmis. Abejotina, ar Lietuva ir kitos naujos narės yra pasiruošusios laukti ietis su senbuvėmis dėl naujų kaimynų finansavimo, kai taip sunkiai susitaria dėl savo pačių struktūrinių fondų apimties.

Lietuva turi tinkamai įpakuoti ir parduoti savo Rytų politikos ekspertizę. Tik tapusi nare Lietuva ir kitos naujokės skelbė, jog jos „geriau žino“ kaip elgtis su Rusija ir kitomis kaimynėmis. Tai nepatiko senbuvėms, o naujosios narės „buvo pamokytos kuklumo“⁶⁴.

Lietuvos siena šiandien yra išorinė ES siena – tiek į vakarus (Kaliningradas), tiek į rytus (Baltarusija). Šios sienos yra pažeidžiamos tokių grėsmių kaip kontrabanda, prekyba žmonėmis, ginklais bei narkotikais, transnacionalinių nusikaltėlių grupuočių veikla, nelegali migracija, ŽIV ir kitų, nekalbant apie didelę Kaliningrado srities militarizaciją, galbūt įskaitant branduolinį ginklą. Šios grėsmės gali dar paaštrėti Lietuvoje kylant gyvenimo lygiui ir didėjant atotrūkiui nuo kaimynių. Todėl akivaizdu, jog Kaliningrado ir Baltarusijos stabilumas bei ekonominė gerovė turėtų būti patys pagrindiniai Lietuvos užsienio politikos prioritetai.

Lietuva kartu su Lenkija jau įrašė Baltarusiją ir Kaliningradą į ES darbotvarkę dar prieš pačios tapdamos ES narėmis. Be to, Lietuva kartu su Latvija ir Estija jau keletą metų remia demokratinių reformų iniciatyvas Pietų Kaukaze. 2005 m. Lietuva savotiškai įtvirtino savo, kaip Ukrainos advokatės NATO, vaidmenį – Vilniuje surengė du aukšto lygio NATO susitikimus Ukrainos klausimais. Šios pastangos be abejonės padeda labiau diferencijuoti Lietuvos užsienio politiką ir išvengti „vieno klausimo“ šalies statuso. Širstantys Rusijos politikos apžvalgininkai pastebėjo ir įvertino šias pastangas, paskelbdami savarankiškos Lietuvos užsienio politikos mirtį⁶⁵. Tai tik rodo, kad Lietuvos, kaip ES ir NATO narės, įtaka keliskart padidėjo.

Lietuva turi reikalingų priemonių padėti Rytų Europos šalims. Pirmausia tai patirtis ir ekspertizė, įgyta transformacijos laikotarpiu. Baltijos šalys geriau nei buvusios Varšuvos pakto narės ar Vakarų Europa žino, su kokiais sunkumais susiduria buvusios Sovietų Sąjungos respublikos. Lietuva žino, kaip atsikratyti sovietinio palikimo ir kaip transformuoti centralizuotą ekonomiką į laisvosios rinkos ekonomiką; taip pat Lietuva žino, kaip adaptuoti teisinę ir politinę sistemą ir suderinti jas su ES ir NATO reikalavimais. Rusų kalbos mokėjimas

taip pat yra naudingas veiksnys. Vilniuje reikia parduoti šiuos pranašumus ES, o ES – juos tinkamai išnaudoti. Pagrindinė Lietuvos Rytų politikos problema yra finansinių ir administracinių išteklių trūkumas. Todėl akivaizdu, kad jai būtina ieškoti sąjungininkų. NB8 forumas čia vėlgi galėtų atlikti svarbų vaidmenį – Šiaurės šalys turi finansinių išteklių, Baltijos valstybės – naujutėlę ekspertizę. Taip pat derėtų atkreipti dėmesį į Vokietiją ir bandyti ją suinteresuoti įvairiais „ES kaimynystės“ projektais. Svarbu, kad Lietuva šalia savų interesų neužmirštų ir bendraeuropinių. Ji turi papildyti ES institucijų ir kitų ES narių pastangas, o ne su jomis konkuruoti.

Be to, Lietuva negali aprėpti visų sričių – būtina išskirti prioritetus, stengiantis sukoncentruoti išteklius ir pasiekti kokybinį skirtumą. Dalis Lietuvos politinio elito yra linkusi į grandiozines, „vasiukiškas“ vizijas, kuriose Lietuva mažų mažiausiai yra matoma kaip regiono lyderė, jeigu ne „tarpgalaktinė šachmatų sostinė“⁶⁶. Pagal šią viziją Lietuva turėtų veikti visomis įmanomomis kryptimis ir būti lyderė visur: ir BUSP, ir ES santykiuose su Rusija, ir Europos kaimynystės politikoje, ir transatlantiniuose santykiuose, ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo nusiginklavimo iniciatyvose ir net tapti nenuolatine JT Saugumo tarybos nare. Tokios ambicijos gresia persitempimu, neefektyviu išteklių naudojimu ir nepasiektais prioritetiniais tikslais. Pagaliau juk **regioninė lyderystė negali būti savitiksle** – tai gali būti tik priemonė nacionaliniams interesams įgyvendinti. Turint omenyje Lietuvos geopolitinį kodą, arba tipinį identitetą, tai nėra pati efektyviausia priemonė. **Demokratijai ir įstatymo viršenybei įtvirtinti Rytų kaimynystėje Lietuvos tapimas ar netapimas regiono lydere jokios įtakos neturi.** Juolab neaišku, apie kokį regioną kalbama. Kita vertus, pagrindiniai Lietuvos užsienio ir saugumo politikos interesai visada liks lokalaus ir regioninio, o ne globalaus pobūdžio.

3.4. Rytų politika: santykiai su Rusija ir Baltarusija

Akivaizdu, kad Lietuvos santykių su Rusija raida daugiausia priklauso nuo ES ir Rusijos bei JAV ir Rusijos santykių. Tačiau nepaisant to,

kaip klostysis Rusijos santykiai su Amerika ir didžiosiomis Europos valstybėmis, svarbiausios ekonominio ir politinio saugumo grėsmės turbūt kils iš Rusijos tol, kol ji neatsisakys didžiosios valstybės, turinčios globalių geopolitinių interesų ir savo įtakos NVS erdvėje atkūrimo geopolitinio kodo ir pereis prie regioninės valstybės interesus atitinkančios politikos⁶⁷. Kol Rusija neatsisakė savo ambicijų likti globalia „žaidėja“, Lietuvos nacionalinio saugumo interesas yra laikytis selektyviai konstruktyvios ir principingo bendradarbiavimo su Rusija strategijos. **Tuo pat metu derėtų prisiminti svarbiausią Lietuvos „realistinės“ užsienio politikos maksimą – JAV užsienio politikos strategijos Rusijos atžvilgiu rėmimą – paversti Rusiją regioninio masto valstybe ir konstruktyvia NATO partnere**, kurią ateityje būtų galima įtraukti į JAV projektuojamą tarpžemyninę saugumo sistemą, turinčią garantuoti Kinijos galios sklaidos sulaikymą⁶⁸.

Todėl realistams ir geopolitikams yra akivaizdu, kad reikia remti amerikiečių iniciatyvas, skatinančias Rusijos ginkluotųjų pajėgų mažinimą ir tokią jų reformą, kad šios pajėgos galėtų geriau sąveikauti su NATO šalių armijomis, tačiau efektyviai veiktų tik regioniniu lygmeniu⁶⁹. Palaikyti centralizuotos valstybės struktūrą, kuri galėtų garantuoti Rusijos ūkio ir ginkluotųjų pajėgų reformas, užsienio investicijų saugumą ir stabilų energijos išteklių tiekimą. Tačiau Lietuvai būtina siekti energijos išteklių tiekimo saugumo užtikrinimo, šių šaltinių diversifikacijos. **Esminis energetinio saugumo garantas yra AB Klai-pėdos nafta terminalo išlaikymas valstybės nuosavybe ir galimybių prisijungti prie lenkų planuojamo pasistatyti suskystintų dujų importo terminalo projekto ištyrimas**. Lietuva turėtų skirti investicijų suvartojamos energijos dalies, gaunamos iš alternatyvių ekologiškai švarių šaltinių, didinimui.

Lietuva yra suinteresuota ekonominių ryšių tarp ES ir Rusijos stiprinimu. Lietuvai ypač rūpi Kaliningrado srities europinimo galimybės. Jei tik Lietuva galėtų aktyviai prisidėti prie šių procesų, ji gautų tiek politinės, tiek ekonominės naudos.

Būtina skatinti ir plėtoti ekonominį bendradarbiavimą su Kaliningrado sritimi. Be to, būtina plėtoti ir akademinį bei kultūrinį ben-

dradarbiavimą su šia sritimi ir palengvinti jos gyventojų galimybę įvažiuoti į ES. Lietuva turi remti ir skatinti net ir tas ES iniciatyvas (projektus), kuriose pati nedalyvauja, tačiau jos sudaro prielaidas glaudesnei Kaliningrado srities integracijai į ES.

Realistų ir geopolitikų nereikia ilgai įtikinėti, kad autoritarinis režimas Baltarusijoje pats savaime kelia grėsmę Lietuvos teritoriniam integralumui ir nepriklausomybei. Baltarusijos galia (pirmausia kariinė) yra gerokai didesnė už Lietuvos, todėl potencialiai nestabilios ir neprognozuojamos valstybės kaimynystė yra tiesioginė grėsmė Lietuvos gyventojų bei valstybės saugumui ir gerovei.

Geopolitiškai Lietuvai svarbi šios šalies *de facto* ir *de jure* nepriklausomybė bei demokratėjimo perspektyva. Lietuva yra suinteresuota nepriklausoma, demokratiška ir ekonomiškai atvira Baltarusija. Todėl susidarius nors menkiausiai jos demokratizacijos galimybei reikia siekti, kad Lietuva vaidintų aktyviausią vaidmenį Baltarusijos demokratėjimo ir europinimo procese.

Konstruktivistams, kaip ir realistams bei geopolitikams, yra aki-vaizdu, jog klestinti europietiško stiliaus demokratija Rusijoje yra pagrindinis ilgalaikis Lietuvos saugumo interesas, kuri įgyvendinus dauguma kitų saugumo problemų pasidarytų nebeaktualios. Kol tai taps įmanoma, Lietuvai reikia siekti desaugumizuoti Rusiją ir imti labiau pasitikėti savimi santykiuose su ja.

Konstruktivistams taip pat nekelia abejonių teiginiai, kad reikia išnaudoti naujas narystės NATO ir ES galimybes, turint omenyje ir naujus apribojimus. Narystė ES ir NATO Lietuvai suteikė naują tvirtą pagrindą ir tai, ką realistai vadina „struktūrine galia“, kuria ji gali naudotis santykiuose su Rusija. Kita vertus, Lietuva prarado dalį politikos autonomiškumo. Reikia įsisąmoninti, kad nuo šiol Lietuvos ir Rusijos santykiai yra dalis ES ir Rusijos bei NATO ir Rusijos santykių. Lietuvai reikės nuolat derėtis, prisitaikyti, eiti į kompromisus ir dažnai nusileisti bendroms ES ar NATO pozicijoms.

Konstruktivizmas implikuotų, kad reikia peržiūrėti ambicijas – dvišaliuose santykiuose Lietuva negali žaisti tokiu pačiu lygiu kaip Rusija vien dėl skirtingos svorio kategorijos. Lietuva negali būti ir

tarpininkė ar tiltas tarp ES ir Rusijos – Lietuva ne tik neturi tam išteklių, bet su tokiu Lietuvos *vaidmeniu* niekada nesutiks nei Maskva, nei Briuselis. V. Putinui Baltijos valstybės nėra tiltas į Europą – jam nereikia Vilniaus, Talino ar Rygos patarimų, jis skrenda tiesiai į Briuselį, Paryžių ar Berlyną. Vienintelis kelias Lietuvai siekti savo tikslų yra daugiašalis – per NATO ir ES.

Laikantis konstruktyvistinio požiūrio, santykiuose su „grėsmingu Kito“ – Rusija reikėtų mažiau dramatiizuoti „grėsmės“ elementą, tačiau geriau suvokti ir pabrėžti „Kito“ tapatybę pagal seną gerą „pažink savo priešą“ principą. Rusija, kokia yra šiandien, niekada nepasiūlys atsiprašymų ar juo labiau kompensacijų už okupaciją. Nuolatinis šio klausimo kėlimas esant dabartiniam „valdomos demokratijos“ ir „kontroliuojamo kapitalizmo“ režimui neturi jokios perspektyvos. Plėtoti santykius su Maskva tikintis, kad Rusija kažkaip atjaus Lietuvos patirtas istorines skriaudas, yra naivu ir neproduktyvu. Santykiai turėtų būti grindžiami ne viltimis, kad Rusija prisiims mūsų norimą demokratinės valstybės vaidmenį, bet supratimu, kad Rusija atlieka ekspansinės, autoritarinės valstybės vaidmenį. Istorijos, kaip užsienio politikos priemonės, instrumentalizavimas ir Rusijos apskritai saugumizavimas nepadedą Vilniui spręsti kur kas žemiškesnių ir aktualesnių problemų: Kaliningrado keliamų saugumo, energetinės priklausomybės, specialiųjų tarnybų veiklos ar Baltarusijos ateities. Paradoksalu, tačiau šiuo atveju konstruktyvizmas diktuočių daug pragmatiškesnę strategiją Rusijos atžvilgiu, negu gali pasiūlyti realizmas ir geopolitika. Visuotinis Rusijos saugumizavimas neleidžia išskirti, kurios grėsmės yra egzistencinės.

Šiandien Europoje yra trys grupės šalių. Kai kurios toliau nuo Rusijos esančios šalys, kaip Prancūzija, Ispanija ar Italija, yra susidariusios naivų romantinį Rusijos įvaizdį. Jos ne tik gerai nesupranta (arba apsimeta, kad nesupranta), kas vyksta Rusijoje, bet ir joms tai paprasčiausiai yra neįdomu. Kita grupė šalių, pirmiausia Vokietija ir iš dalies Jungtinė Karalystė turi pragmatiškai cinišką požiūrį į Rusiją: jos puikiai žino, kas vyksta Rusijoje, bet to nepaiso ir netgi išnaudoja saviems tikslams. Pagaliau Vidurio ir Rytų Europos šalys mano, kad

geriausiai suvokia Rusijoje vykstančius procesus ir todėl jos bijo. Lietuvai geriausia būtų patekti iš pastarosios grupės į antrąją. Pačių ES institucijų, pirmiausia Europos Komisijos santykiai su Rusija remiasi interesais, o ne vertybėmis. Lietuva susiduria su savotiška dilema: interesais paremta realistinio pobūdžio Vakarų politika neskatina demokratizacijos procesų Rusijoje. Kita vertus, Lietuva negali pernelyg stipriai spausti ES ir NATO keisti požiūrį į „strateginę partnerystę“ su Rusija. Antirusiškas Lietuvos įvaizdis, su(si)kurtas nuolat saugumizuojant Rusiją, niekada nedavė Lietuvai didelių politinių dividendų. Laikydamosi radikalios pozicijos, Lietuva rizikuotų likti oficialaus ES ir Rusijos bei NATO ir Rusijos dialogo nuošalyje, o norint jame dalyvauti, reikalinga konstruktyvi, pragmatinė prieiga.

Išvados

Realistinio ir konstruktyvistinio požiūrio į užsienio politiką sintezė nėra neįmanoma. Problema tampa saugumo problema tada, kai ją saugumizuoja atitinkamą valdžią ir galią turintis veikėjas. Taigi užsienio politikos formavimui svarbūs yra tiek diskursyviniai, tiek materialiniai veiksniai. Be to, realistai ir konstruktyvistai iš esmės sutaria, jog sėkmingai saugumizavus problemą „įsijungia“ specifinės diskurso priemonės, padedančios pateisinti jėgos panaudojimą. Šiame procese nėra svarbu, ar grėsmė yra „objektyvi“, egzistencinė, ar ne. Čia iš esmės ima galioti klasikiniai *realpolitik*, balansavimo, saugumo dilemos postulatai. Galutinis sprendimas abiem atvejais yra panašus – kolektyvinis saugumas, tik realistams tai yra sąjungų kūrimas, kai išlieka *Aš – Kiti* dichotomija, o konstruktyvistams – transnacionalinė integracija, nacionalinės politikos pabaiga ir supranacionalinės pradžia.

Taigi net transnacionalinė integracija nesiūlo galutinio saugumo problemos sprendimo. Nors *Aš-Kiti* dichotomija niveliuojasi, atsiranda nauja – *Mes-Kiti* dichotomija. Bet kuriai tapatybei sukurti būtini grėsmingi *Kiti*, tačiau grėsmingų *Kitų* buvimas sukuria inherentišką saugumo dilemą, kurią peržengti įmanoma tik pasitelkus transnacio-

nalinę integraciją ir sukūrus kolektyvinės tapatybės *Mes*. Tačiau vėlgi, kad nauja tapatybė „*Mes*“ galėtų funkcionuoti, jai reikia *Kitų*. Panašiai ir realizmo atveju stipresni subjektai pajungia kitus ir asimiliuoja į naują tapatybę savo senosios pagrindu, tačiau šiuo atveju kolektyvinė tapatybė yra neįmanoma – jeigu, pavyzdžiui, ES gali koegzistuoti kelios tapatybės ir turėti realių pretenzijų į savarankišką saviraišką (Jungtinėje Karalystėje koegzistuoja škotiška, britiška ir europietiška politinės tapatybės), tokiuose imperiniuose subjektuose kaip JAV ar Sovietų Sąjunga regioninės ir kitokios subnacionalinės tapatybės yra iš esmės nominalios ir neturi jokių politinės saviraiškos teisių ar galimybių – egzistuoja griežta tapatybių hierarchija. Juo labiau dvi nacionalinės tapatybės negali koegzistuoti vienodomis teisėmis kolektyvinės tapatybės pagrindu – taigi teoriškai saugumo dilema yra neišsprendžiama nei iš realizmo, nei iš konstruktyvizmo pozicijų. Teorija niekada negalės pasiūlyti galutinių sprendimų iškilus praktinėms problemoms, nes konkretaus tarptautinės politikos subjekto situacijos ypatybės diktuos specifinius problemų sprendimo būdus, kurie neišvengiamai turės panaudoti tiek realizmo, tiek konstruktyvizmo elementus.

Vargu ar šiandien įmanoma (ir ar reikia) staigiai pereiti nuo realistinės geopolitinės prie konstruktyvistinės Lietuvos užsienio politikos. Realistinis mąstymas vis dar yra pernelyg išsigalėjęs tiek tarp akademinio, tiek politinio elito. Konstruktyvistinės prielaidos savo ruožtu iš esmės dar nėra patikrintos praktikoje. *Realiausias ir konstruktyviausias* būtų evoliucinis kelias: kritinė kai kurių senų Lietuvos užsienio politikos aksiomų peržiūra ir kai kurių naujų, konstruktyvistinių išvalgų išbandymas praktikoje. Pagrindiniai sintetinio, jungiančio realistinę geopolitiką ir konstruktyvizmą evoliucinio požiūrio elementai yra šie:

1. Lietuvos euroatlantizmas neturėtų būti šalies užsienio politikos dogma ir nustelbti visus kitus visuomenės interesus bei problemas. Narystė ES Lietuvos visuomenės gyvenimui turi daug svarbesnių ir ilgalaikių padarinių, kitaip nei narystė NATO ar santykiai su JAV. Būtent todėl Lietuva turi iš naujo įvertinti savo Europos politiką.

2. Europos politikoje Lietuva turi internalizuoti ES kaip savo korporatyvinės tapatybės dalį – Lietuva *yra* Europos kolektyvinės tapatybės dalis. Iki šiol tiek politiniam elitui, tiek visuomenei ES vis dar buvo labiau išorinis darinys nei nacionalinės tapatybės dalis. Šiandien reikėtų kalbėti nebe apie Lietuvą ir Europos Sąjungą, bet Lietuvą Europos Sąjungoje. Tos taisyklės ir principai, kuriais Lietuvos užsienio politika dvišaliuose ir daugiašaliuose santykiuose vadovavosi iki narystės, ne visada bus tinkami naujoje situacijoje. Netgi tokios fundamentalios koncepcijos kaip „suverenitetas“, „teritorija“, „sienos“, „pilietybė“ ar net „demokratija“ įgyja naują prasmę, kai nacionalinė valstybė virsta valstybe nare. Visa tai turi atsispindėti Lietuvos užsienio politikoje – bendrų Europos interesų įgyvendinimas Lietuvai turi būti svarbiau nei JAV globalių interesų įgyvendinimas tais atvejais, kai ES turi aiškiai apibrėžtus interesus ir tie interesai susikerta. **Kitaip tariant, proamerikietiška Lietuvos laikysena neturi būti besąlyginė ir nereikėtų paversti Lietuvos geopolitikos „teoremos“ aksioma.** Pagrindinis žodis šiuo atveju yra *efektyvių tarptautinių normų, kurias prižiūri efektyvios tarptautinės institucijos, ribotas JAV vienašališkumas.*

3. Šiandien Lietuvos saugumo situacija, kitaip nei leistų tvirtinti nuolatinę ir visuotinę mobilizaciją preziumuojanti geopolitika, nėra niekuo ypatinga, egzistencinės karinio pobūdžio grėsmės Lietuvai nekyla ir nekils bent artimiausius 10 m. „Aukštosios politikos“ ir „kietojo saugumo“ prasme Baltijos valstybių saugumo problema yra išspręstas klausimas. Vargu ar Lietuva turėtų siekti resaugumizuoti savo padėtį regione, kaip tai siūlytų radikalesni euroatlantistai. Lietuva taip pat turi galvoti plačiau, nors jos tiesioginio veikimo laukas apsiriboja gretimais regionais. Kitoms ES narėms svarbūs klausimai turi būti svarbūs Lietuvai. Lietuva turi turėti poziciją dėl Mianmaro ar Kinšasos problemų, jeigu nori, kad kiti išsiklausytų į Vilniaus nuomonę dėl Minsko ir Kišiniovo.

4. Lietuva turėtų rimčiau vertinti savo dalyvavimą BUSP. Silpna BUSP neatitinka Lietuvos interesų. Tik stipri, vieninga ir efektyvi

BUSP gali padėti įgyvendinti svarbiausius Lietuvos interesus, todėl Vilnius turėtų būti pasiruošęs paaukoti dalį sprendimų priėmimo suvereniteto ir gana bevertę veto teisę dėl bendrų interesų. Pagaliau Lietuva turėtų ir solidžiau prisidėti prie ES taikos palaikymo operacijų, kad jos deklaruojama aktyvi parama Europos saugumo ir gynybos politikai įgytų praktinę išraišką. Tai yra būtina siekiant pelnyti ne tik aktyvios, bet ir patikimos ES narės vardą.

5. Santykius su Rusija reikia siekti desaugumizuoti. Probleminius šių santykių aspektus iš saugumo darbotvarkės reikia perkelti į normalios politikos darbotvarkę. Rusijos kaip grėsmingo *Kito* įvaizdis yra susijęs ne tik su realiomis Rusijos keliamomis grėsmėmis, bet ir vidiniu Lietuvos suvokimu, kad Rusija visada bus grėsmė. Tokia besąlyginė pozicija gali neleisti pastebėti rimčiausių problemų – pavyzdžiui, Lietuvos politinės sistemos konsolidacijos silpnumo, kuris sudaro galimybes Rusijos pinigams skverbtis į Lietuvos vidaus gyvenimą ir paversti Lietuvą Rusijos Trojos arkliu NATO ir ES viduje. Tuo pat metu saugumizuojami tie aspektai, kurie egzistencinės grėsmės nekelia (Pergalės dienos minėjimas ar SU-27 katastrofa Lietuvoje ir Rusijos karinė grėsmė apskritai). ES viduje Lietuva turi būti konstruktyvi, dvišaliuose santykiuose – pragmatiška, tačiau kartu nuosekliai siekti ilgalaikio intereso – Rusijos transformacijos į tikrą, o ne valdomą demokratiją.

6. Lietuva turi tapti *normalia*, eiline ES nare saugios laisvos ir vieingos Europos viduje. Šiam tikslui pasiekti natūraliausia yra stiprinti visokeriopą NB8 grupės bendradarbiavimą. Tokios koncepcijos kaip „tiltas“, „tranzito valstybė“, „buferinė zona“, „tarpininkė“ ar „placдарmas“ implikuoja tikrai geopolitinį neužtikrintumą ir inherentišką nesaugumą.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Pavyzdžiui, žr.: Laikinojo Prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, 2004 m. gegužės 24 d. // <http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4994>

² Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypties Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare“. Vilnius, 2004-05-01.

³ Lietuvos Respublikos politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“. Vilnius, 2004-10-05.

⁴ Ten pat.

⁵ Plačiau apie realizmo diktatūrą tarptautiniuose santykiuose žr.: K. Booth. *Security and Self: Reflections of a Fallen Realist* // K. Krause, M. Williams (eds.). *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. London: UCL Press, 1997. P. 83–121.

⁶ Žr.: J. Gaddis. *International Relations Theory and the End of the Cold War* // *International Security*. Vol. 17 (3), p. 5–58.

⁷ Pavyzdžiui, J. Mearsheimeris 1990 metais pranašavo, kad visa Europa nugrims į naują chaoso ir karų liūną dėl to, kad žlugo stabilumą garantavusi bipolinė sistema. Žr.: J. Mearsheimer. *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War* // *International Security*. 1990, vol. 15, no 1, p. 5–56.

⁸ Žr.: J. Legro, A. Moravcsik. *Is Anybody Still a Realist?* // *International Security*. 1999, vol. 24, no 2, p. 5–55.

⁹ Žr.: I. Neumann, O. Wæver (eds.). *The Future of International Relations. Masters in the Making*. London: Routledge, 1997. P. 18. Tokią sintezę iš esmės pripažįsta ir abiejų mokyklų atstovai, pavyzdžiui, žr.: J. A. Mearsheimer. *Realist Reply* // *International Security*. 1995, vol. 20, no 1, p. 85.

¹⁰ R. Keohane. *International Institutions: Two Approaches* // *International Studies Quarterly*. 1988, vol. 32 (4), p. 379–396.

¹¹ Cituota pagal: K. Booth. *Security and Self: Reflections of a Fallen Realist...*, p. 88.

¹² E. Adler. *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics* // *European Journal of International Relations*. 1997, vol. 3 (3), p. 319–363, taip pat: A. Wendt. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

¹³ C. Elman. *Introduction. Appraising balance of power theory* // John A. Vasquez, C. Elman (eds.). *Realism and the Balancing of Power. A New Debate*. New Jersey: Pearson Education, Inc., 2003. P. 1–23 (5–7).

¹⁴ Plačiau žr.: S. Walt. *The origins of alliances*. Ithaca: Cornell University Press, 1987. P. 18–19, 22–23; S. Walt. *The Progressive Power of Realism* // J. A. Vasquez, C. Elman. *Realism and the Balancing of Power...*, p. 58–65 (61).

¹⁵ R. L. Schweller. *Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back* // *International Security* 19 (summer), 1994, p. 72–107 (89–92); J. J. Mearsheimer. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton, 2001, cituota pagal: S. Rynning. *Return of the Jedi: Realism and the Study of the European Union* // *Political Science Publications*. 2005, vol. 9, p. 12, <http://www.sam.sdu.dk/politics/publikationer/SRY9.pdf> [Žiūrėta 2005 08 03].

¹⁶ St. Walt. *The Progressive Power Realism* // J. A. Vasquez, C. Elman (eds.). *Realism and the Balancing of Power...*, p. 58–65.

¹⁷ R. L. Schweller. *Bandwagoning for Profit...*, p. 100.

- ¹⁸ S. Rynning. Conceptualizing NATO's Future // Paper prepared for presentation at the DSE conference, Aalborg, September 27–28, 2003, p. 14 // <<http://www.ihis.aau.dk/eru/DSE/Rynning.doc>> [Žiūrėta 2005 08 03].
- ¹⁹ Hans J. Morgenthau. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. McGraw Hill, 1993. P. 188–192.
- ²⁰ S. Rynning. Conceptualizing NATO's Future..., p. 14.
- ²¹ K. Sweeney, P. Fritz. Jumping on the Bandwagon: An Interest Based Explanation for Great Power Alliances // *Journal of Politics*. 2004, vol. 66, no 2, p. 428–449.
- ²² R. Abdelal, Y. M. Herrera, A. I. Johnston, R. McDermott. *Identity as a Variable*. Harvard University, 2005. P. 21.
- ²³ B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1998. P. 176.
- ²⁴ K. Booth. *Security and Self: Reflections of a Fallen Realist...*, p. 107, 113.
- ²⁵ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005. P. 31–32.
- ²⁶ Ten pat, p. 80–81.
- ²⁷ Ten pat, p. 226–227.
- ²⁸ E. Motieka, N. Statkus, J. Daniliauskas. Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005. P. 56–57.
- ²⁹ A. Gricius, K. Paulauskas. Europos Sąjungos bendroji užsienio ir saugumo politika ir Lietuva // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2004. P. 78.
- ³⁰ S. Hoffmann. *US-European Relations: Past and Future* // *International Affairs*. 2003, vol. 79, no 5, p. 1029–1036.
- ³¹ Plačiau žr.: Ch. Bretherton, J. Vogler. *The European Union as a Global Actor*. London: Routledge, 1999. P. 1–45.
- ³² The Atlantic Council of the United States. *Permanent Alliance? NATO's Prague Summit and Beyond* // Policy paper, April 2001; Ch. Patten. *A Security Strategy for Europe* // *Oxford Journal on Good Governance*. 2004, vol. 1, no 1, p. 13–16; T. G. Ash. *Free World: Why a Crisis of the West Reveals the Opportunity of Our Time*. London: Allen Lane, 2004.
- ³³ P. Schmidt, G. Geipel. *Forward Again in US-European Relations* // *Oxford Journal on Good Governance*. 2004, vol. 1, no 1, p. 29–32.
- ³⁴ T. G. Ash. *Free World: Why a Crisis of the West Reveals the Opportunity of Our Time*. London: Allen Lane, 2004.
- ³⁵ Ten pat; The Atlantic Council of the United States, The Centre for European Reform, and The Institute for the U.S. and Canadian Studies at the Russian Academy of Sciences. *The Twain Shall Meet: The Prospects for Russia-West Relations* // Policy paper, May 2002, <http://www.cer.org.uk>, 2004 09 14.
- ³⁶ M. Emerson. *The Wider Europe as the European union's Friendly Monroe Doctrine* // CEPS Policy Brief 27, Centre for European Policy Studies, October 2003, <http://www.ceps.be>, 27, 10, 2002.
- ³⁷ F. Guessgen. *It fires back! The Impact of the European Union's Common Foreign and Security Policy (CFSP) on the Evolution of a European identity* //

European Political-economy Infrastructure Consortium (EPIC): Ionian Conference 2000 – Challenges of the New Millennium, Corfu, 20–22 May, 2000: Theme: Governance and citizenship in the European Union – the influence of culture, pages 20, Corfu, Greece, <http://aei.pitt.edu/archive/00000642/01/ICGuessgen.pdf>; plačiau žr.: E. Motieka, N. Statkus, J. Daniliauskas. Globali geopolitinė raida ir Lietuvos užsienio politikos galimybės // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005. P. 39–80.

³⁸ G. Miniotaitė. Convergent Geography and Divergent Identities: A decade of transformation in the Baltic states // Cambridge Review of International Affairs. 2003, vol. 16, no 2, p. 209–222 (214).

³⁹ Cituojamas straipsnyje: K. Paulauskas. The Baltics: from nation states to member states: rethinking Russia, revamping the region, reappraising the EU // EU-ISS Occasional Paper, atiduotas spaudai.

⁴⁰ R. Asmus. Rethinking the EU: Why Washington Needs to Support European Integration // World Security Network... // http://www.worldsecuritynetwork.com/showArticle3.cfm?article_id=11959

⁴¹ European Policy Centre. Towards a Renewed Transatlantic Community // http://www.ifeurope.org/TEWN/pdf/607037283_IDE2005.pdf

⁴² R. Lopata, N. Statkus. Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006 (atiduota spaudai).

⁴³ E. A. Cohen. History and Hyperpower // Foreign Affairs. 2004, vol. 83, no 4, p. 49–63.

⁴⁴ Pavyzdžiui, 1975 m., pasirašant Helsinkio Baigiamąjį aktą, JAV atstovų rūmai priėmė rezoliuciją, kurioje pabrėžė, jog Helsinkio aktas nepaveiks Baltijos valstybių okupacijos nepripažinimo politikos.

⁴⁵ Toom H. Ilves. The Pleiades Join the Stars: trans-Atlanticism and Eastern Enlargement // Cambridge Review of International Affairs. 18, 3 July, 2005.

⁴⁶ K. Paulauskas. A la recherche d'une "nouvelle" politique étrangère lituanienne // Itinéraires Baltics. C. Bayou (ed.). 2005. P. 61.

⁴⁷ K. Maniokas. Lietuvos Europos politika ir jos koordinavimas // K. Maniokas, R. Vilpišauskas, D. Žeruolis (red.). Lietuvos kelias į Europos Sąjungą: Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje. Vilnius: Eugrimas, 2004. P. 391–414.

⁴⁸ R. E. Hunter. Europe's Leverage // The Washington Quarterly. 2003, vol. 27, no 1, p. 91–110.

⁴⁹ R. Asmus. Great expectations for Central and Eastern Europe // World Security Network, 13 08 2003, http://www.worldsecuritynetwork.com/showArticle3.cfm?article_id=8581

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ A. Gricius, K. Paulauskas. Europos Sąjungos bendroji ir užsienio saugumo politika ir Lietuva // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2003. Vilnius, 2004.

⁵² Eurobarometer 62: public opinion in the European Union, December 2004, p. 8.

⁵³ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai..., p. 307.

⁵⁴ Ten pat, p. 258–259, 289–291.

⁵⁵ N. Gnesotto. European Security and Defence Policy: A European View // European Security and Defence Policy: Taking Stock. ESF Working Paper No 8, September 2002, <http://www.iiss.org/eusec/gnesotto.htm> [Žiūrėta 2003 11 22].

⁵⁶ Eurobarometer 62: public opinion in the European Union, May 2005, p. 117–119.

⁵⁷ Ten pat, p. 121.

⁵⁸ M. Yusin. The French said “no” to senseless enlargement of the European Union // *Izvestia*. 2005, May 31 (in Russian).

⁵⁹ K. Paulauskas. The Baltics: from nation states to member states... (atiduo-tas spaudai).

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Plačiau apie atotrūkį tarp ES norų ir galimybių žr.: J. Peterson, H. Sjursen (eds.). *A Common Foreign Policy for Europe?* London: Routledge, 1998. P. 3–38.

⁶² S. Paulikas. A House Divided: the Orange Revolution is carving new fault lines between Old and New Europe that have nothing to do with war in Iraq // *Newsweek*. 24 01 2006, <http://msnbc.msn.com/id/6830803/site/newsweek/>

⁶³ Pavyzdžiui, žr.: Which way for Europe? After French „no“ vote, the con-tinent stands at a historic crossroads // *The Independent*, May 31, 2005.

⁶⁴ K. Paulauskas The Baltics: from nation states to member states... (atiduota spaudai).

⁶⁵ Pavyzdžiui, žr.: V. Olžičius. Lietuvos europinių iliuzijų žlugimas // <http://www.bernardinai.lt/index.php?-715267004> [žiūrėta 2006-01-05].

⁶⁶ Pavyzdžiui, žr.: Laikinojo Prezidento A. Paulausko kalba Vilniaus univer-sitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, 2004 m. gegužės 24 d. // <http://pau-lauskas.president.lt/one.phtml?id=4994>

⁶⁷ E. Motieka, N. Statkus, J. Daniliauskas. Globali geopolitinė raida ir Lietu-vos užsienio politikos galimybės // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005, 1. P. 39–80.

⁶⁸ Z. Brzezinski. *The Geostrategic Triad. Living with China, Europe and Russia*. Washington: The CSIS Press, 2001. P. 68–71; B. Russett, A. Stam. *Russia, NATO, and the Future of U.S.-Chinese Relations* // http://www.fas.org/man/nato/ceern/nato-final_vs.htm

⁶⁹ The Atlantic Council of the United States, The Centre for European Reform, and The Institute for the U.S. and Canadian Studies at the Russian Academy of Sciences. *The Twain Shall Meet: The Prospects for Russia-West Relations* // Policy paper. May 2002, <http://www.cer.org.uk>, 2004 09 14.

SUMMARY***LITHUANIAN FOREIGN POLICY ON THE CROSS-ROAD
OF THEORIES AND PRACTICE***

In 2004 Lithuania implemented its two most important foreign policy goals – became the member of the European Union and NATO. However, the country will now have to assert its status and position in the Euroatlantic community of liberal democracies. Lithuania faces an arguably more complex agenda, which has no clear end-goals or deadlines. The security challenges are difficult to identify and predict. The global and European strategic environment is best characterised by an ever-growing uncertainty: the transatlantic relations continue to be tense, Russia, paradoxically, is balancing between perspective of disintegration and re-emerging as an expansionist imperial power, and the European Union is undergoing one of the most severe internal crisis in decades.

At the same time, the major schools of international relations theory disagree on what to make out of the current world politics. Rationalist, neorealist authors tend to give alarmist, apocalyptic accounts of the future of the nation states if they despise the iron logic of geopolitics, whereas reflectivist, constructivist authors argue that the world is “what we make of it”, and thus, can be changed. These two visions of international relations inevitably lead to different policy implications.

The paper consists of two parts. In the first part, the authors address the current state of affairs in the two schools of international relations: rationalism (neorealism) and reflectivism (constructivism). In the second part, the authors interchangeably explore and compare the policy options that can be derived from the two different worldviews.

The article concludes that international politics for a small state are more complex than either of the schools would suggest. Although the nature of the world politics is increasingly postmodern, a lot of actors still live in a modern world of geopolitics. Lithuanian decision makers will therefore have to “play” in accordance with postmodern rules when possible, but to remember geopolitics if necessary.

Grounding their view on theoretical synthesis of constructivist and realist approaches to foreign policy, The authors asserts, that Lithuania’s Euroatlantism should overshadow all other interests and problems of the society. The membership in the EU will have far reaching and long term consequences on Lithuanian society – the same cannot be said about membership in NATO, or relations with the US. Lithuania must internalize the EU as a part of its corporate identity – Lithuania *is* a part of Europe’s collective identity. Therefore, Lithuanian political elite should cease to consider Europe as an *object* of Lithuanian foreign policy, rather it should become conscious itself as a *subject* of European policy contributing to its formation.